

אנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית: נתונים כלליים בתחומי הרווחה, הביטחון הסוציאלי ובריאות הנפש

כתיבה: ד"ר יסכה מוניקנדס-גבעון | אישור: יובל ורגן

תאריך: כ"א בכסלו תשפ"א, 7 בדצמבר 2020

עריכה לשונית: מערכת דברי הכנסת

סקירה

תוכן עניינים

2.....	תמצית.....	2
4.....	1. רקע על החברה הדרוזית.....	4
4.....	1.1 נתונים על החברה הדרוזית.....	4
5.....	1.2 מאפיינים חברתיים-כלכליים של החברה הדרוזית.....	5
7.....	1.3 החלטות ממשלה לקידום ופיתוח חברתי-כלכלי של החברה הדרוזית.....	7
8.....	2. מוגבלות בחברה הדרוזית.....	8
8.....	2.1 מאפייני המוגבלות בחברה הערבית.....	8
11.....	2.2 מאפייני המוגבלות בחברה הדרוזית.....	11
11.....	2.2.1 נישואים בתוך המשפחה.....	11
12.....	2.2.2 התמודדות עם המוגבלות בחברה הדרוזית.....	12
13.....	3. חקיקה והסדרה.....	13
17.....	4. נתונים נבחרים על מקבלי שירותים ממשלתיים הניתנים לאנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית ...	17
17.....	4.1 מקבלי שירותים ממשרד הרווחה.....	17
18.....	4.1.1 מקבלי שירותים בשל מוגבלות בכל הארץ.....	18
20.....	4.1.2 מקבלי שירותים בשל מוגבלות במחוזות חיפה והצפון.....	20
24.....	4.1.3 מקבלי שירותים בקבוצות גיל שונות במחוזות חיפה והצפון.....	24
28.....	4.1.4 משפחות עם יותר מילד אחד המקבל שירותים בשל מגבלה.....	28
28.....	4.1.5 שירותים הניתנים לפונים מחלקות הרווחה.....	28
32.....	4.2 מקבלי קצבאות נכות.....	32
32.....	4.2.1 מקבלי קצבאות נכות לפי סוג יישוב.....	32
33.....	4.3 מקבלי קצבת נכות כללית לפי מוגבלות.....	33
35.....	4.4 שירותים לאנשים עם מוגבלות נפשית.....	35
35.....	4.4.1 אשפוז.....	35
37.....	4.4.2 טיפול בקהילה.....	37

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת חברת הכנסת ע'דיר כמאל מריח, ומוצגים בו נתונים על אנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית. בתחילת המסמך יוצג רקע קצר על החברה הדרוזית, ובהמשך תוצג סקירה על נושא המוגבלות בחברה זו. בחלק השני של המסמך תוצג סקירה על ההסדרה המרכזית של זכויות אנשים עם מוגבלות, ובחלק השלישי יוצגו נתונים על ילדים ומבוגרים עם מוגבלות בחברה הדרוזית בתחומי הרווחה, הביטחון הסוציאלי ובריאות הנפש.

נדגיש כי מכיוון שהאוכלוסייה הדרוזית היא אוכלוסייה מצומצמת, כל שינוי קטן במספר הזכאים ומקבלי השירותים עשוי לגרום שינוי משמעותי בשיעוריהם, ולכן יש לבחון את הנתונים במשנה זהירות.

להלן נציג את המידע העיקרי המובא במסמך:

רקע על החברה הדרוזית

בסוף שנת 2019 מנתה החברה הדרוזית בישראל כ-145,000 נפש – 1.6% מכלל האוכלוסייה בישראל ו-7.6% מהאוכלוסייה הערבית במדינה. מרבית הדרוזים מתגוררים במחוזות חיפה והצפון. היישובים שבהם היה מספר הדרוזים הגבוה ביותר בשנת 2019 היו דאלית אל-כרמל, שבה מתגוררים 16,900 תושבים, וירכא, שבה מתגוררים 16,700 תושבים. 2% מהדרוזים מתגוררים ביישובים שונים ברחבי הארץ.

הדרוזים חיים בקהילות השומרות על תרבותן הייחודית, לעיתים תוך התבדלות חברתית משאר האוכלוסייה, לרבות בחברה הערבית. בשל נסיבות שונות הייחודיות לחברה הדרוזית, נוצרו פערים בין היישובים הדרוזיים ותושביהם לבין יישובים אחרים במדינת ישראל. הממשלה קיבלה שורה של החלטות בניסיון לצמצם פערים אלה ולפתח תשתיות ביישובים הדרוזיים, אך בהחלטות אלו לא נכללה התייחסות מפורשת לתחום המוגבלות.

מוגבלות בחברה הדרוזית

- במחקר מטעם משרד הבריאות נמצאה שכיחות יתר של מחלות גנטיות ומומים מולדים בילדים שהוריהם בני דוידים ראשונים לעומת ילדים שהוריהם אינם קרובי משפחה. במחקר אחר נמצא כי בחברה הדרוזית שיעור הנישואים בתוך המשפחה גבוה (כ-30%) לעומת החברה היהודית (כ-4%). במשרד הבריאות מפורטים נתונים ספציפיים על עשרה יישובים דרוזיים ועל התסמונות הגנטיות הנפוצות בהם והמומלצות לבדיקה במסגרת סל הבריאות.
- ממחקרים עולה כי בחברה הדרוזית יש כלים להתמודדות טובה עם המוגבלות, אך יש גם גורמים כגון לחץ הורי, תחושת מסוגלות נמוכה וחוסר תקווה, העלולים להקשות על ההתמודדות.

חקיקה והסדרה

בחוקים ותקנות שונים מוסדרים מגוון שירותים שאנשים עם מוגבלות זכאים להם, ובהם חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998; חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב), התשנ"ה-1995; חוק שירותי הסעד, התשי"ח-1958, והוראות תקנון העבודה הסוציאלית; חוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס-2000.

מקבלי שירותים ממשרד הרווחה במחוזות חיפה והצפון

- באוגוסט 2020 קיבלו 13,646 ילדים ומבוגרים עם מוגבלות במחוזות חיפה והצפון שירותי רווחה בשל מוגבלותם – 792 דרוזים, 7,542 יהודים ו-5,312 ערבים. **בכל המגזרים היה שיעור דומה של אנשים עם מוגבלות המקבלים שירותים ממשרד הרווחה, בארץ בכלל ובמחוזות חיפה והצפון בפרט – כ-0.5% בכל מגזר. גם התפלגות מקבלי השירותים במחוזות חיפה והצפון דומה להתפלגות האוכלוסייה במחוזות אלו.**
- כמו בחברה הדרוזית, בחברה היהודית מקבלי שירותים בשל מוגבלות שכלית-התפתחותית (להלן: מש"ה) ובשל נכות פיזית הם הקבוצות הגדולות ביותר בקרב מקבלי השירותים. עם זאת, **בחברה היהודית, שיעור מקבלי השירותים בשל אוטיזם הוא כ-17% – גבוה הרבה יותר מהשיעור בחברה הדרוזית (1.5%).** ייתכן ששיעור מסוים של אנשים שאובחנו עם אוטיזם בחברה היהודית היו מאובחנים עם מש"ה בחברה הדרוזית.
- **4,126 מבוגרים וילדים דרוזים במחוזות חיפה והצפון היו מוכרים לשירותי הרווחה עקב מוגבלותם. שיעור הדרוזים בקרב מי שמוכרים לשירותי הרווחה בשל מוגבלות (כ-9%) גבוה משיעורם בכלל התושבים (5.6%) במחוזות חיפה והצפון.**
- **בבחינת שיעור מקבלי השירותים בכלל האנשים המוכרים במשרד הרווחה עקב מוגבלותם במחוזות חיפה והצפון נמצא כי שיעור זה בקרב דרוזים הוא כמחצית מהשיעור בחברה היהודית.** בקרב הדרוזים, שיעור מקבלי השירותים בכלל האנשים המוכרים במשרד הרווחה הוא כמחצית משיעור מקבלי השירותים בכלל האנשים המוכרים למשרד הרווחה בחברה היהודית.
- **שיעור מקבלי השירותים בשל אוטיזם בכלל האנשים המוכרים עם אוטיזם בחברה היהודית (כ-40%) גדול כמעט פי שלושה מהשיעור בחברה הדרוזית (כ-14%),** אך גבוה רק במעט מהשיעור בחברה הערבית (כ-36%).
- בחברה הדרוזית יש שירותים שניתנים בשכוחות גבוהה, אך יש גם שירותים שניתנים בשכוחות נמוכה עד אפסית הן ביחס לשיעור התושבים ביישובים הדרוזים בכלל היישובים בארץ והן ביחס לשיעור השירותים הניתנים ביישובים יהודיים. **מן השירותים הניתנים באמצעות הרשויות המקומיות, תושבי רשויות דרוזיות אינם מקבלים כלל שילוב במעון יום, מועדונית ומעטפת.**
- **ממשרד הרווחה נמסר כי בתחום הסיוע לאנשים עם מוגבלות, שיעור השירותים הניתנים בחברה הדרוזית והערבית נמוך משיעור השירותים הניתנים ביישובים היהודיים והמעורבים בשל חולשתן של הרשויות המקומיות, שאינן מפתחות מספיק שירותים כאלה, ובשל המימון הנדרש מהן, בשיעור של 25% מתקציב כל שירות. כמו כן, לדברי המשרד, בין המגזרים יש הבדלים תרבותיים המביאים לצריכה פחותה של דיור חוץ-ביתי במגזר הערבי.**

מקבלי קצבאות נכות

- ביישובים הדרוזיים שיעור המקבלים קצבאות נכות, שר"מ וניידות בכלל התושבים גבוה משיעור מקבלי הקצבאות האמורות בכלל תושבי היישובים בארץ. לעומת זאת, שיעור המקבלים קצבאות ילד נכה, סיעוד ושיקום ביישובים הדרוזיים נמוך במעט מהשיעור בכלל האוכלוסייה.
- מבחינת המוגבלות העיקרית שבגינה זכאים מקבלי קצבת נכות כללית לקצבה עולה כי כמו ביישובים האחרים, תושבים ביישובים דרוזיים מקבלים קצבת נכות בשיעורים הגבוהים ביותר עקב ליקוי "פנימי". עם זאת, שיעור הזכאים לקצבה ביישובים דרוזיים וערביים בשל מוגבלות נפשית הוא כמחצית ואף פחות מהשיעור ביישובים יהודיים ומערביים.

בריאות הנפש

- שיעור האשפוזים בחברה הדרוזית ובחברה הערבית נמוך משיעורם באוכלוסייה. עם זאת, בהיעדר נתונים על מספר המאושפוזים יש קושי להשוות בין שיעור האשפוזים בחברה הדרוזית והערבית לשיעור האשפוזים בשאר האוכלוסייה.
- שיעור הילדים והמבוגרים המטופלים במסגרות בריאות הנפש בקהילה ביישובים דרוזיים נמוך משיעור המטופלים ביישובים יהודיים ומערביים מלבד ירושלים. **ממשרד הבריאות נמסר כי השיעורים הנמוכים ביישובים דרוזיים עשויים לנבוע מחוסר ביקוש או מהיצע מצומצם של השירות, הנובע מקושי בגיוס אנשי מקצוע במגזר הערבי.**
- שיעור המקבלים שירותי שיקום בריאות הנפש בקהילה בחברה הדרוזית נמוך מהשיעור בחברה היהודית בכל העשור האחרון, אך גבוה מהשיעור בחברה הערבית בכל השנים מלבד בשנים 2013–2015, שבהן השיעורים דומים.
- ממשרד הבריאות נמסר כי כיום פועלים ארבעה מרכזי ייעוץ למשפחות שיש בהן בן משפחה המתמודד עם מחלת נפש אשר המיועדים לחברה הערבית, ובכללה החברה הדרוזית.

1. רקע על החברה הדרוזית

1.1 נתונים על החברה הדרוזית¹

בסוף שנת 2019 מנתה החברה הדרוזית בישראל כ-145,000 נפש – 1.6% מכלל האוכלוסייה בישראל ו-7.6% מהאוכלוסייה הערבית במדינה. עם קום המדינה חיו בישראל כ-14,500 דרוזים (1.2% מכלל האוכלוסייה). במהלך השנים גדלה האוכלוסייה הדרוזית, בעיקר בשל ריבוי טבעי וסיפוח רמת הגולן בשנת 1981.

הדרוזים מתגוררים ב-19 יישובים, בשני מחוזות עיקריים: 17 יישובים במחוז הצפון (כ-81% מהאוכלוסייה הדרוזית) ושני יישובים במחוז חיפה (כ-19%). בשמונה מהיישובים מתגוררים

¹ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת, האוכלוסייה הדרוזית בישראל – לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב, 23 באפריל 2020.

הדרוזים מתגוררים בעיקר באזור הצפון, ושיעורם בכלל האוכלוסייה בישראל 1.6%

דרוזים בלבד, בחמישה הם 95% מהאוכלוסייה או יותר ובשישה יישובים הם 14% מהאוכלוסייה או יותר. היישובים שבהם מספר הדרוזים הוא הגדול ביותר בשנת 2018 היו דאלית אל-כרמל, שבה מתגוררים 16,900 תושבים, וירכא, שבה מתגוררים 16,700 תושבים. 2% מהדרוזים מתגוררים ביישובים שונים ברחבי הארץ.

בסוף שנת 2018, 25.7% מהאוכלוסייה הדרוזית היו ילדים עד גיל 14 וכ-6.4% היו בני 65 ומעלה. פריסת גילים זו היא תוצאה של מגמה מתמשכת של ירידה בילודה. מספר הילדים הממוצע שאישה דרוזית צפויה ללדת במהלך חייה (שיעור הפרייה הכולל) היה בשנת 2018 2.1 ילדים לאישה. שיעור זה נמוך משיעור הפרייה הכולל של נשים יהודיות (3.2) ומוסלמיות (3.2) ודומה לזה של נשים נוצריות (2.1) בישראל.

גודל משק הבית הדרוזי בשנת 2019 נאמד ב-3.81 נפשות בממוצע – גבוה יותר מבמשקי בית יהודיים (3.05) ונוצריים (3.03), ונמוך מזה שבמשקי בית מוסלמיים (4.62).

בשנת 2018 היו כ-39,000 משקי בית של דרוזים, ו-82.6% מהם היו משקי בית עם מועסקים – שיעור גבוה מזה של המוסלמים (77.8%) ושל הנוצרים (76.6%).

בשנת תשע"ט (2018/19) למדו כ-5,000 **סטודנטים** דרוזים בכל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל מלבד באוניברסיטה הפתוחה – עלייה של 2.2% לעומת השנה הקודמת. בראייה רב-שנתית גדל מספר הסטודנטים הדרוזים פי שלושה ב-19 שנים.

1.2 מאפיינים חברתיים-כלכליים של החברה הדרוזית

בהחלטת ממשלה שהתקבלה בסוף שנת 2019 מתוארים מאפייניה הייחודיים של החברה הדרוזית, שבגינם יש לתמוך בקידום ופיתוח חברתי-כלכלי שלה.² נביא להלן את עיקרי הדברים בדבר מאפייניה החברתיים-כלכליים של חברה זו.³

לאוכלוסייה הדרוזית מאפיינים ייחודיים. הדרוזים בישראל הם עדה דתית סגורה, אשר בשל נסיבות היסטוריות ורדיפות שסבלה מהן בעבר התיישבה באזורים מרוחקים, מבודדים, שקשה להגיע אליהם. ב-1957 הוכרה העדה הדרוזית כעדה נבדלת להקמת מוסדות עדתיים עצמאיים, ובכלל זה בית דין דתי עצמאי. החברה הדרוזית ומנהיגיה שואפים לאינטגרציה פוליטית וחברתית במדינה ובחברה הישראלית תוך שמירה על ייחודם הדתי והתרבותי.

הדרוזים חיים בקהילות השומרות על תרבותן הייחודית, לעיתים תוך התבדלות משאר האוכלוסייה, לרבות החברה הערבית. ככלל, בני הקהילה מתחננים בתוך הקהילה, נשארים לגור בתוך כפריהם ואינם עוברים למקומות אחרים, מחשש לשלמות הקהילה והשרדותה.

² החלטה מס' 4798 של הממשלה, [תוכנית לפיתוח ולהעצמת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים לשנת 2020 ותיקון החלטת ממשלה](#), משרד ראש הממשלה, 9 בדצמבר 2019.

³ בהחלטת הממשלה מוזכרת גם התמיכה בחברה הצ'רקסית, המונה כ-5,000 נפש, ולכן בחלק מהנתונים נכללות קבוצות אלו במשותף.

בקרב הדרוזים, כמו בקרב המוסלמים, נמצא פער גדול בין ההשתתפות של גברים בכוח העבודה לבין ההשתתפות של נשים. שיעור הגברים המשתתפים בכוח העבודה היה ב-2019 68.1%, לעומת 59% בקרב המוסלמים ו-63.2% בקרב הנוצרים, ואילו שיעור הנשים הדרוזיות המשתתפות בכוח העבודה היה 40.2%, לעומת 26.9% בקרב מוסלמיות ו-48.8% בקרב נוצריות.

שיעור המשרתים בצה"ל מבני העדה הדרוזית הוא 83% – שיעור גבוה מזה שבאוכלוסייה הכללית (שכיום הוא 72%). הצעירים הדרוזים מתגייסים לשלוש שנים לפחות ודוחים לשם כך את לימודיהם האקדמיים. בשל דחיית הלימודים, נקודת הפתיחה שלהם לאחר מכן בשוק העבודה (הפרטי או הציבורי) נמוכה יותר משל אוכלוסיות מיעוטיות אחרות בשל גילם המבוגר יותר והפער בהשכלה המקצועית שנוצר בינם לבין מועמדים אחרים. סוגיה נוספת העולה בהקשר זה היא מצוקת דיור בקרב צעירים דרוזים לאחר שירות צבאי.⁴

בשל מכלול המאפיינים המייחדים את המגזר הדרוזי נוצרו פערים בין היישובים הדרוזיים ותושביהם לבין יתר היישובים במדינת ישראל ותושביהם, ובכלל זה אלו שהוגדרו כאזורי עדיפות לאומית. בשל שותפות הגורל שנרקמה בין המגזר הדרוזי למדינת ישראל ותרומתו של המגזר לביטחון המדינה ולחוסנה של החברה גוברת תחושת התסכול של בני האוכלוסייה הדרוזית והאופן שבו נתפסים הפערים בקרב תושבי היישובים.

במועד החלטת הממשלה האמורה, כל הרשויות הדרוזיות היו באשכול סוציו-אקונומי נמוך, בין 2 ל-4, מלבד היישוב פקיעין (שבו 78% מהתושבים דרוזים) שנמצא באשכול 5. כמו כן, כל היישובים מדורגים נמוך במדד הפריפריאליות: ארבעה יישובים באשכול 2, תשעה יישובים באשכול 3 ושישה יישובים באשכול 4. היישוב שפרעם, עם 14% דרוזים – באשכול 5.

כאמור, משק הבית הממוצע בקרב דרוזים גדול ממשק הבית בקרב יהודים. יש כמה גורמים תרבותיים לכך, ובין היתר המנהג של הילדים הבוגרים לגור עם הוריהם, הן בשל תרבות ומסורת והן עקב מצוקת הדיור.

לפי נתוני משרד החינוך, שיעור הזכאים לבגרות ביישובים שנכללו בהחלטת הממשלה עלה ל-81% בשנת 2018, בעקבות ההשקעה הגדולה במערכת החינוך הדרוזית בתוכניות הרב-שנתיות. עם זאת, ל-73.5% מכלל האוכלוסייה הדרוזית והצ'רקסית הבוגרת אין תעודת בגרות. במגזר הערבי שיעור האוכלוסייה ללא תעודת בגרות הוא 60%, ובמגזר היהודי השיעור נמוך הרבה יותר – 40%.

⁴ המועצה הארצית לתכנון ובנייה אישרה בתחילת שנת 2016 הקמת יישוב דרוזי חדש במסגרת הפתרון הכולל למצוקת הדיור, אך הקמת היישוב עוד לא החלה.

1.3 החלטות ממשלה לקידום ופיתוח חברתי-כלכלי של החברה הדרוזית

כאמור, בשנת 2019 התקבלה החלטת ממשלה לקידום ופיתוח חברתי-כלכלי של החברה הדרוזית. גם החלטה זו, כמו החלטות ממשלה קודמות, מבוססת על הצורך לצמצם פערים במגוון תחומים בשל המאפיינים הייחודיים של החברה הדרוזית, כפי שצוין לעיל.⁵

בהחלטה מס' 2861 של הממשלה, מ-13 בפברואר 2011, הוחלט על הקצאה של 649 מיליון ש"ח⁶ לשנים 2011–2014, לפיתוח והעצמת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים; בהמשך להחלטות קודמות,⁷ שבהן הוכרזו היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים כיישובים בעלי עדיפות לאומית.

בהחלטה מס' 959 של הממשלה, מינואר 2016, מוצגת תוכנית ארבע-שנתית לפיתוח ולהעצמת יישובים דרוזיים וצ'רקסיים. החלטה זו ממשיכה את ההחלטה הקודמת ומוסיפה עליה. בהחלטה זו נכללות פעולות לצמצום פערים ולשיפור תשתיות באמצעות הקצאה של 469 מיליון ש"ח מתקציבי המשרדים ומיליארד ו-320 מיליון ש"ח תוספת תקציבית, ובסך הכול 2 מיליארד ו-89 מיליון ש"ח.

החלטה מס' 4798 של הממשלה, מ-19 בדצמבר 2019, התקבלה בהמשך להחלטות ממשלה קודמות. מאחר שבמועד זה כבר היו צפויות בחירות לכנסת העשרים-ושלוש, הובאו לאישור הממשלה רק מרכיבי התוכנית הנדרשים באופן מיידי לשנת 2020 בלבד, עד להחלטה חדשה לאחר כינון הכנסת. בהחלטה אושרו הקצאה תקציבית של משרדי הממשלה בסך 87.24 מיליון ש"ח ומימון תוספתי של 114 מיליון ש"ח, ובסך הכול 201.25 מיליון ש"ח.

הפעולות שביקשה הממשלה לנקוט לשם צמצום פערים: תגבור פעילות חינוך פורמלי ובלתי-פורמלי בכל הרצף החינוכי, מהחינוך הקדם-יסודי ועד החינוך העל-יסודי, לרבות הנגשת השכלה גבוהה והשכלת מבוגרים; בינוי ותשתיות של מוסדות חינוך; בינוי ותשתיות רווחה, תגבור שירותי רווחה, שיקום חברתי, הפעלת מרכזי נעורים להעצמת בני נוער; פעילות תרבות וספורט; הפעלת פרויקט עיר ללא אלימות; פיתוח אזורי תעשייה; סיוע לעסקים קטנים ובינוניים; קיום מרכזי הכוון תעסוקתי; פיתוח ענף התיירות; קידום תכנון מפורט בקרקע פרטית; סיוע בקידום תכנון ופיתוח אורבניים; פיתוח שכונות ותיקות; פיתוח מוסדות ציבור; הסרת חסמי תכנון ופיתוח; הקמה, שיפוץ ואחזקה של מבני דת; חיזוק שדרת העובדים ברשויות; פיתוח דרכי חקלאות, ניקוז ומחקר ופיתוח חקלאי יישומי; התייעלות אנרגטית; טיפול בתחבורה וביטוחות בדרכים; הקמת תחנות לבריאות

⁵ במסמך זה לא נבחן את השלכות החלטות הממשלה, אלא נביא אותן כרקע בלבד להבנת המדיניות הננקטת כלפי החברה הדרוזית.

⁶ 12 מיליון ש"ח נוספים נרשמו כהתחייבות של ג'וינט ישראל למימון התוכנית.

⁷ החלטה מס' 2332 מ-14 בדצמבר 2014 והחלטה מס' 59 מ-7 ביוני 2015.

⁸ החלטה מס' 959 של הממשלה ה-34, תוכנית לפיתוח ולהעצמת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים לשנים 2016-2019, משרד ראש הממשלה, מ-10 בינואר 2016.

⁹ החלטה מס' 4798 של הממשלה ה-22, תוכנית לפיתוח ולהעצמת היישובים הדרוזיים והצ'רקסיים לשנת 2020 ותיקון החלטת ממשלה, משרד ראש הממשלה, 9 בדצמבר 2019.

פערים בין היישובים הדרוזיים ותושביהם ליתר היישובים והתושבים במדינת ישראל הביאו את ממשלת ישראל לקבל סדרה של החלטות שמטרתן לקדם פיתוח חברתי-כלכלי של החברה הדרוזית

בהחלטות הממשלה נכללים צמצום פערים במגוון רחב של נושאים ופיתוח תשתיות. עם זאת, לא מצאנו אזכור מפורש של תחום המוגבלות בהחלטות הממשלה ובתוכניות העבודה של המינהלת לפיתוח החברה הדרוזית והצ'רקסית

המשפחה ותוכנית לחינוך ולקידום בריאות; השלמת הקמת מרכז המורשת של העדה הדרוזית ובתי יד לבנים.

בתחומים שהוזכרו לעיל אין התייחסות ספציפית לתחום המוגבלות. מרכז המחקר והמידע של הכנסת פנה למינהלת לפיתוח החברה הדרוזית והצ'רקסית במשרד לשיתוף פעולה אזורי בבקשה לקבל נתונים ומידע על ילדים ומבוגרים עם מוגבלות בחברה הדרוזית. בתשובת המינהלת¹⁰ צוין כי המינהלת שכרה את שירותיה של חברת אסטרטגיה שתפקידה להכין תוכנית עבודה סדורה לצמצום וסגירת פערים בחברה הדרוזית עד שנת 2035. מהמינהלת נמסר כי תוכנית העבודה תיקבע באמצעות בחינת המצב הקיים כיום והגדרת יעדים ומדדים למצב הרצוי בתחומים שפורטו בהחלטות הממשלה. **במסמכי המינהלת¹¹ שהופקו עד כה ובתשובתה למרכז המחקר והמידע של הכנסת לא נמצאה כל התייחסות לילדים ומבוגרים עם מוגבלות באף אחד מתחומי החינוך, הרווחה והבריאות.**

2. מוגבלות בחברה הדרוזית

החברה הדרוזית נחשבת לחלק מהחברה הערבית בישראל. במרבית המחקרים על נושא המוגבלות נכללת החברה הדרוזית בחברה הערבית, ובדרך כלל לא מייחדים עבורה מחקר נפרד. אחת הסיבות לכך היא שהאוכלוסייה הדרוזית קטנה למדי (כ-2% מכלל האוכלוסייה בישראל), והדבר מקשה על עריכת עיבודים סטטיסטיים נפרדים. על כן, נבחן בקצרה את נושא המוגבלות בחברה הערבית, ולאחר מכן נסקור מחקרים אחדים העוסקים בסוגיה זו ביחס למאפיינים הייחודיים של החברה הדרוזית.

2.1 מאפייני המוגבלות בחברה הערבית¹²

כמו בחברה היהודית, אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית נתונים להדרה במידה זו או אחרת וסובלים מדעות קדומות ומסטיגמות.¹³ יש הטוענים כי קבוצה זו מודרת פעמיים, הן בשל השתייכותה למגזר הערבי והן בשל המוגבלות. לקשיים האופייניים לאוכלוסייה הערבית יש השפעה גם על יכולת התפקוד של משפחות שבהן אדם עם מוגבלות: מגורים בפריפריה, שבה יש לעיתים בעיה באספקת שירותים וקשיים הנובעים מהשפה שבה נדרש לתקשר עם נותני השירותים; בעיות תשתית ותחבורה; חוסר נגישות פיזית במקומות ציבוריים ואף של בתים של

¹⁰ האשם חוסין, מנהל המינהלת לפיתוח החברה הדרוזית והצ'רקסית, המשרד לשיתוף פעולה אזורי, 4 באוגוסט 2020.

¹¹ דוח מסכם של פעילות שנתית לשנת 2019, המינהלת לפיתוח החברה הדרוזית והצ'רקסית, המשרד לשיתוף פעולה אזורי; תוכנית אסטרטגית רב-שנתית עבור החברה הדרוזית והצ'רקסית, תמונת מצב ופערים ביחס לאוכלוסייה ומצב הרשויות, דיון במשרד ראש הממשלה, מצגת, המשרד לשיתוף פעולה אזורי ו-KPMG, 11 ביוני 2020.

¹² מבוסס על: יסכה מוניקנדס-גבעון, [אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית: נתונים כלליים ונתונים על תלמידים במערכת החינוך המיוחד](#), מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 במרץ 2017.

¹³ ד"ר כרמית-נעה שפיגלמן, [סטיגמות על הורות עם מוגבלות בחברה הערבית](#), כנס לציון היום הבין-לאומי לשוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, אוניברסיטת חיפה, מצגת, דצמבר 2017; מאג'דה מרעי, [השפעת סטיגמה ואיכות חיים בקרב אימהות ערביות לילדים עם נכות התפתחותית מורכבת בגיל הרך על מידת שתוף הפעולה שלהן עם אנשי מקצוע](#), עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 2017; דניז נאון, [מבוגרים בעלי מוגבלות בישראל](#), מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, 2009.

אנשים עם מוגבלות, העלול להגביל במידה ניכרת את היכולת של אנשים עם מוגבלות להשתלב בחברה ולתרום לה. על קשיים אלו מתווספים קשיים הייחודיים למשפחות שבהן אדם עם מוגבלות, המעמיסים על התנהלות משק הבית, כגון הצורך בהשגחה על ילד או אדם עם מוגבלות והטיפול בו, וכאמור, התמודדות עם סטיגמות ודעות קדומות.

בשנת 2018 תחולת העוני בקרב משפחות במגזר הערבי הייתה 45.3%, ובקרב ילדים – 57.8%.¹⁴ משפחות רבות שבהן ילד או מבוגר עם מוגבלות שרויות במצב כלכלי ירוד; מצב זה גורם למתח ומעמסה נוספת על המשפחה, ובעטיו פעמים רבות מצטמצמת במידה ניכרת הפניות הרגשית והפיזית לטפל בילד או במבוגר עם המוגבלות. בשל עונייה של קבוצה זו אין באפשרותה לצרוך שירותים באופן פרטי, ולכן היא תלויה בשירותים הציבוריים במידה רבה. לפי מחקרים שונים, מיצוי יעיל של השירותים לאוכלוסייה הערבית יתאפשר באמצעות פיתוח מודלים ייחודיים לאוכלוסייה זו, מתוך הכרה בחשיבות הצורך ברגישות תרבותית.

במחקר שנערך ב-1998 נבחנו צורכי החברה הערבית והמענה שנותנים לה גופים ממשלתיים. במחקר נמצא פער של פי שניים ואף פי שלושה בין יהודים לערבים בהיקף השימוש בשירותי תמיכה רפואיים, פארה-רפואיים, פסיכו-סוציאליים וחינוכיים ובתמיכה וייעוץ למשפחה. ממצאים דומים בנוגע למתן שירותי חינוך נמצאו גם ב-2006-2007. באופן דומה, נמצא כי מספר הילדים הזקוקים לשירות ואינם מקבלים אותו גבוה יותר בחברה הערבית לעומת החברה היהודית. להרחבה בנושאים אלו, לרבות מראי מקום מפורטים, ראו מחקר קודם של מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא [אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית](#).

נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ומאירס-ג'וינט-ברוקדייל פרסמו בשנת 2017 ובשנת 2018 דוחות על מצבם של אנשים עם מוגבלות בישראל.¹⁵ להלן נתונים על מצבם של אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית, לעומת החברה היהודית, מתוך הדוחות:

- בשנת 2017 היו בישראל כ-1,551,100 אנשים עם מוגבלות, מתוך אוכלוסייה של 8,797,900 נפש, והם היו 18% מכלל האוכלוסייה ו-21% מהאוכלוסייה הבוגרת (בני 20 ומעלה). בחלוקה לפי מגזר, **שיעור האנשים עם מוגבלות באוכלוסייה הערבית גבוה יותר – 26%, לעומת 21% באוכלוסייה היהודית. בקרב אנשים עם מוגבלות בגילי העבודה (20-64) הפערים גדולים יותר – 22% באוכלוסייה הערבית לעומת 13% באוכלוסייה היהודית.**
- בשנת 2015 שיעור המועסקים בקרב אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית היה 27%, לעומת 61% בחברה היהודית. הפערים גדולים יותר אצל אנשים עם מוגבלות חמורה.

¹⁴ המוסד לביטוח לאומי, [ממדי העוני והפערים החברתיים](#), דוח שנתי 2018, פורסם: דצמבר 2019.

¹⁵ אנשים עם מוגבלות בישראל 2017, 2018, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ומאירס-ג'וינט-ברוקדייל; הדוחות המבוססים ברובם על הסקר החברתי של הל"מ"ס. בנתונים שפורסמו בשנת 2019 אין התייחסות למצבם של אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית: אנשים עם מוגבלות בישראל 2019, נתונים נבחרים, נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות.

כאמור, במחקר קודם של מרכז המחקר והמידע של הכנסת נבחן הנושא של אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית. להלן יוצג מבחר מצומצם של נתונים שהוצגו בו:¹⁶

- מתוך כלל האנשים עם מוגבלות, שיעור משקי הבית של בוגרים עם מוגבלות שבהם יש ילדים הוא 53% בחברה הערבית, לעומת 26% בחברה היהודית. **כלומר, בחברה הערבית יש יותר אנשים בוגרים עם מוגבלות (בדרך כלל הורה או אח) החיים עם ילדים, לעומת החברה היהודית.** מצב זה עלול ליצור עומס רב על משק הבית, שכן נדרשים לטפל בו הן בצרכים של ילדים והן בצרכים של אדם מבוגר עם מוגבלות.

- יש פערים גבוהים בין החברה הערבית לחברה היהודית בהשכלה של אנשים עם מוגבלות. **בקרב אנשים עם מוגבלות מתונה בחברה הערבית שיעור האנשים בעלי תואר ראשון ומעלה הוא פחות משליש משיעורם בחברה היהודית (8% לעומת 26%). שיעור האנשים עם מוגבלות חמורה בחברה הערבית שהם בעלי תואר ראשון ומעלה הוא שלישי משיעורם בחברה היהודית (5% לעומת 15%).**

- שיעור האנשים עם מוגבלות בחברה הערבית הרשומים בלשכות הרווחה היה גבוה בשנת 2013 פי שניים מהשיעור בחברה היהודית. עם זאת, מבחינת הנתונים בדבר מתן שירותים מסוגים שונים עולה כי ייתכנו פערים רחבים יותר; למשל, **שיעור האנשים עם אוטיזם הרשומים במחלקות הרווחה בחברה הערבית הוא שישי משיעורם בחברה היהודית.** ייתכן שנתון זה מעיד על תת-אבחון בחברה הערבית.

- מניתוח נתוני שנת 2016 בדבר המספר והשיעור של מקבלי שירותי שיקום מקצועי (כגון שירותי השכלה והשמה מקצועית) מקרב מקבלי קצבת נכות ביישובים יהודיים, ערביים ומערבים עולה כי **ביישובים היהודיים יש כמעט פי 1.5 יותר מקבלי שיקום מקצועי מביישובים הערביים.**

מהנתונים שהצגנו לעיל עולה כי יש פערים ניכרים בין אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית לאנשים עם מוגבלות בחברה היהודית במרבית תחומי החיים. כאמור, כמעט לא פורסמו מחקרים שאפשר ללמוד מהם על מצבה של החברה הדרוזית כקבוצת מיעוט בתוך קבוצת מיעוט בהקשר של אנשים עם מוגבלות. בהמשך המסמך נציג נתונים ממשרדי ממשלה כדי לנסות להבין תמונת מצב זו.

במחקרים קודמים נמצאו פערים בין החברה היהודית לחברה הערבית במגוון דרכי ההתמודדות עם תחום המוגבלות, כגון היקף שירותים רפואיים ופארה-רפואיים, תעסוקה, השכלה ונגישות

¹⁶ יסכה מוניקנד-גבעון, **אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית: נתונים כלליים ונתונים על תלמידים במערכת החינוך המיוחד**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 במרץ 2017; הנתונים מבוססים על הסקר החברתי של הלמ"ס בשנים 2011-2015 ועל נתוני שנת 2016 שהתקבלו לבקשת מרכז המחקר והמידע מהמוסד לביטוח לאומי, ממשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים וממשרד הבריאות.

2.2 מאפייני המוגבלות בחברה הדרוזית

2.2.1 נישואים בתוך המשפחה

נישואים בתוך המשפחה נחשבים לאחד הגורמים לשכיחות גבוהה של מומים מולדים ותסמונות גנטיות. בסקר שנערך בשנת 2010 בקרב מיעוטים בחיפה, המרכז וירושלים, שיעור נישואי הקרובים הגבוה ביותר נצפה בקרב הבדואים (39.8%), והנמוך ביותר – בקרב הנוצרים (20.2%). לעומת זאת, שיעור נישואי הקרובים בקרב ערבים מוסלמים (33.1%) ובקרב הדרוזים (28.9%) היה בינוני.¹⁷ שיעורים אלו נמוכים מעט מהשיעורים שנמצאו במחקרים קודמים על נישואי קרובים בכלל החברה הערבית.¹⁸ לעומת זאת, בשמונה עדות בחברה היהודית, שיעור נישואי הקרובים הוא 4.3% בממוצע – שיעור נמוך במידה ניכרת מהשיעורים שהוצגו לעיל בחברה הערבית.¹⁹

במחקר של משרד הבריאות שבו נבחן הנושא נסקרו מחקרים רבים שבחנו את הקשר בין נישואי קרובים למומים מולדים. בכל המחקרים נמצאה שכיחות יתר של מחלות גנטיות ומומים מולדים בילדים שהוריהם בני דודים מקרבה ראשונה, לעומת ילדים שהוריהם אינם קרובי משפחה. יש הבדלים ניכרים בשיעורי המומים שדווחו במחקרים השונים, על רקע שוני בהגדרות משתני המחקר, אך בכל אחד מהמחקרים נמצא שיש פי 2-2.5 יותר מומים אצל צאצאי הורים שהם בני דודים מקרבה ראשונה לעומת אלה שאינם קרובי משפחה. בישראל נמצא שיעור המומים בקרב בני דודים היה כפול מזה שבקרב זוגות אשר אינם קרובי משפחה. בבדיקת מומים עד גיל חמש נמצא כי שיעור המומים אצל קרובים בני דודים היה 7.8%, אצל קרובים אחרים – 5.3%, ואצל מי שאינם קרובים – 3.6%.²⁰

במחקר שלעיל ציינו הכותבים כי רוב האוכלוסייה הערבית והדרוזית בישראל מתגוררת בכפרים, שנשארו מבודדים יחסית במשך שנים בשל העדפתם לנישואי קרובים. השיעורים שנמצאו באוכלוסייה הכפרית, ובכללה היישובים הדרוזיים, גבוהים הרבה יותר מאלה שנמצאו באוכלוסייה העירונית. ההבדל בשכיחות התופעה בין תושבי הערים לתושבי הכפרים מקורו בהבדלים חברתיים-כלכליים וברצון לשמור על מעמד המשפחה והרכוש בכפר (הנישואים

¹⁷ המרכז הלאומי לבקרת מחלות שירותי בריאות הציבור שירותי בריאות כללית, סקר נישואי קרובים באוכלוסייה הערבית, 2010, אוגוסט 2011.

¹⁸ משרד הבריאות, נישואי קרובים: מידע כללי עבור הצוות הרפואי, מאי 2014.

לקריאה נוספת על שינוי עמדות ותפיסות של בני נוער על נישואי קרובים כדי לצמצמן ראו: משרד הבריאות, ידע ועמדות בנושא נישואי קרובים בקרב בני נוער ערביים ודרוזיים בישראל, ממצאים באוכלוסייה הערבית, חלק א' וחלק ב', אוחר מאתר משרד הבריאות: 7 ביולי 2020.

¹⁹ משרד הבריאות, נישואי קרובים: מידע כללי עבור הצוות הרפואי, מאי 2014.

²⁰ שם.

השכיחים ביותר היו בין בני דודים מדרגה ראשונה, ובייחוד נישואים שבהם האב של הבעל ואביה של האישה הם אחים).²¹

כמו כן, במחקר עולה כי בשל בידוד האוכלוסייה כמה מהמוטציות הקיימות נעשו שכיחות ובכל יישוב יש שכיחות יתר של מחלות תורשתיות מסוימות. ברוב המצבים השכיחות הגבוהה של מחלה מסוימת מוגבלת לחמולה/שבט או ליישוב שלם, ולעיתים – לכמה כפרים או לאזור גיאוגרפי. ממחקרים שנעשו בארץ ונסקרו על ידי משרד הבריאות אפשר ללמוד שבכל קהילה מבודדת יש 20–30 מחלות שונות המועברות בתורשה. כמה מהן שכיחות בכל היישוב, ורובן מוגבלות לחמולה/שבט או לכמה חמולות/שבטים.²² באתר משרד הבריאות יש פירוט ספציפי בנוגע לעשרה יישובים דרוזיים של התסמונות הגנטיות הנפוצות בהם ומומלץ לבדוק במסגרת סל הבריאות.²³

חשוב לציין כי אם בני הזוג הם קרובי משפחה רחוקים, הם בסיכון גבוה מעט מהאוכלוסייה הכללית, אך אם הם נולדו בקהילה שבה נישואי קרובים שכיחים לאורך כמה דורות, הרי הסיכון של כל בני זוג מהקהילה דומה לסיכון שבנישואים של בני דודים.²⁴

היות שנישואי קרובים עדיין שכיחים בחברה הדרוזית, כפי שצוין לעיל, אפשר להניח כי שכיחות המוגבלויות תהיה גבוהה יותר מהשכיחות בחברה היהודית. יש לבחון אם הדבר בא לידי ביטוי בשיעור גבוה יותר של מקבלי שירותים מהמדינה בקרב ילדים ובוגרים עם מוגבלות בחברה הדרוזית.

2.2.2 התמודדות עם המוגבלות בחברה הדרוזית

בשני מחקרים שהתפרסמו בשנת 2016 נבחנה ההתמודדות של הורים לילדים עם מוגבלות שכלית-התפתחותית בחברה הדרוזית (להלן: מש"ה).²⁵ במחקר נמצאו קווי שוני ודמיון בין הורים למתבגרים עם מש"ה לבין הורים למתבגרים ללא מש"ה. הורים למתבגרים עם מש"ה דיווחו על תחושת לחץ הורי גבוהה יותר ובד בבד על תפיסה נמוכה יותר של יכולת התמודדות עם העולם מסביב וחוסר משמעות ותקווה לעומת הורים למתבגרים ללא מש"ה. לעומת זאת, הורים בשתי

²¹ המרכז הלאומי לבקרת מחלות שירותי בריאות הציבור שירותי בריאות כללית, [סקר נישואי קרובים באוכלוסייה הערבית 2010](#), אוגוסט 2011.

²² משרד הבריאות, [נישואי קרובים: מידע כללי עבור הצוות הרפואי](#), מאי 2014.

²³ אתר משרד הבריאות, [בדיקות מומלצות לסקר גנטי בקרב ערבים ודרוזים](#), בתוך: מחלות תורשתיות באוכלוסייה הערבית והדרוזית, אוחרז: 7 ביולי 2020.

²⁴ משרד הבריאות, [נישואי קרובים: מידע כללי עבור הצוות הרפואי](#), מאי 2014.

²⁵ Iris Manor-Binyamini and Maha Nator, "Parental coping with adolescent developmental disabilities in terms of stress, sense of coherence and hope within the Druze community of Israel", *Research in developmental disabilities* 55, 2016, pp. 358-367; Iris Manor-Binyamini, "Positive aspects of coping among mothers of adolescent children with developmental disability in the Druze community in Israel", *Journal of Intellectual and Developmental Disability* 41.2, 2016, pp. 97-106.

הקבוצות דיווחו על תחושות דומות במדד הלחץ הכללי, הלחץ הזוגי והלחץ הכלכלי, וכן במרכיבים ניהוליים של תחושת היכולת להתמודד עם העולם מסביב.

זאת ועוד, נמצא כי הורים דרוזים החזיקו בעמדות חיוביות יותר לעומת הורים נוצרים ומוסלמים וביטאו תחושות חזקות יותר של קבלה והכלה של ילדם עם המוגבלות. נמצא כי לאמונה הדתית בעדה הדרוזית יש משקל רב בהתמודדות. האמונה בגלגול נשמות והאמונה בגורל משמשות הסבר להולדת ילד עם מוגבלות – דבר העוזר לאימהות לקבל את הילד כאתגר מהכוח העליון. האמונה בגלגול נשמות מאפשרת גישה אופטימית לחיים ויחס חיובי יותר לילד עם הלקות. לפי המחקר, ההורים מוצאים נחמה באמונה שילדם עשוי לזכות בחיים טובים יותר בגלגול הבא. כמו כן, על פי המחקרים, הדרוזים מאמינים כי מוגבלות היא קביעה משמיים שיש לקבל ולכבד. נוסף על כך, נמצא כי תמיכתה של המשפחה המורחבת היא גורם עיקרי בחיזוק המשפחה וההורים של הילד עם המוגבלות. עם זאת, מממצאי המחקר שהוצג לעיל עולה כי אומנם בחברה הדרוזית יש כלים להתמודדות טובה עם המוגבלות, אך בהסתכלות מעמיקה יותר אפשר לראות כי יש מרכיבים כגון לחץ הורי ותפיסה נמוכה יותר של מסוגלות ותקווה הנמוכים מהמקובל. לדברי הכותבים, נדרשת רגישות תרבותית בטיפול באוכלוסייה זו כדי לענות על צרכיה הייחודיים.

3. חקיקה והסדרה

בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998, מוגדר "אדם עם מוגבלות" כאדם עם לקות פיזית, נפשית או שכלית לרבות קוגניטיבית, קבועה או זמנית, אשר בשלה מוגבל תפקודו באופן מהותי בתחום אחד או יותר מתחומי החיים העיקריים.²⁶ במדינת ישראל נחקקו כמה חוקים שמטרתם לסייע לאנשים עם מוגבלות במגוון תחומים, ובהם חינוך ושיקום בקהילה, ולהנגיש עבורם שירותים שונים. להלן יסקרו בקצרה החוקים המרכזיים בעניין זה. בהמשך נציג נתונים על שיעור מקבלי שירותים מתוקף חוקים אלו במגזר הדרוזי, היהודי והערבי.

נוסף על החוקים הנסקרים בפרק זה ראוי להזכיר את **חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988**, שבו מוסדרים נושאים קשורים לחינוכם של ילדים עם מוגבלות. לא נעסוק בו במסמך זה.

חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998

בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998 (להלן: חוק השוויון), נקבע כי זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות ומחויבותה של החברה בישראל לזכויות אלה מושתתות על ההכרה בעקרון השוויון, על ההכרה בערך האדם שנברא בצלם ועל עקרון כבוד הבריות. נוסף על כך, בחוק מוגדרת זכותו של אדם עם מוגבלות לקבל החלטות הנוגעות לחייו, והחוק מעודד העדפה מתקנת לאנשים עם מוגבלות.

²⁶ חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998.

בחוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות מוסדרים היבטים רבים הקשורים לזכותם של אנשים עם מוגבלות לשוויון, נגישות ועצמאות

בשנת 2005 תוקן חוק השוויון והוסף **פרק הנגישות**, שבו נקבעה החובה להנגיש מבנים, תשתית וסביבה, וכן להנגיש את השירות הניתן לציבור באופן שאנשים עם מוגבלות יוכלו להשתמש בו בחופשיות. החובה להנגיש את מוסדות הציבור והשירותים שהם מספקים חלה גם על מוסדות חינוך ושירותי חינוך והשכלה. יישום החוק נקבע להיות מוחל על בתי ספר באופן הדרגתי עד מאי 2019 ונדחה לנובמבר 2021.²⁷ בהנגשה זו נכללות הנגשה פרטנית והנגשה של טיולים.

• **הנגשה פרטנית:** החוק מחייב כי בית הספר יהיה נגיש הן לתלמיד עם מוגבלות והן להורה עם מוגבלות.²⁸ שר החינוך קבע תקנות להתאמות הנגישות הנדרשות כדי לאפשר נגישות סבירה לתלמיד עם מוגבלות או להורה עם מוגבלות, כגון בניית מעלית, התקנת רמפה, התקנת חדר אקוסטי וערכות טכנולוגיות עבור תלמידים עם מוגבלות ראייה.²⁹

חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995

לפי חוק הביטוח הלאומי, אנשים עם מוגבלות יכולים לתבוע אחת או יותר מקצבאות הנכות אם הם עומדים בקריטריונים המזכים:³⁰

- קצבת נכות: קצבה זו משולמת למי שעקב נכותו נקבע שאינו מסוגל לעבוד או שיכולתו להשתכר פחתה לפחות ב-50%. יש להוכיח נכות רפואית ולקבל דרגת אי-כושר עבודה על פי הקריטריונים המזכים.
- קצבת שירותים מיוחדים (להלן: שר"מ): ניתנת למי שזקוק לעזרה רבה בביצוע פעולות היום-יום וכן לסיוע בניהול משק בית או זקוק להשגחה מתמדת ופעילה למניעת סיכון לעצמו או לאחרים.
- קצבת נידות: המוסד לביטוח לאומי נותן מגוון הטבות למי שיש להם ליקויים ברגליים המגבילים את נידותם, כדי לסייע להם להשתלב בקהילה ולפתח חיים עצמאיים. מרבית ההטבות ניתנות לבעלי רכב, אולם ניתנות הטבות גם למי שאינם בעלי רכב.
- קצבת ילד נכה: במוסד לביטוח לאומי מכירים בעומס הטיפולי הכבד הכרוך בגידולו של ילד עם ליקוי קשה, ויש השתתפות בהוצאות הכספיות של המשפחה כדי להקל על המשפחה בגידולו של הילד בקהילה.
- גמלת סיעוד: ניתנת למי שהגיע לגיל הפרישה והוא גר בבית וזקוק לעזרת אדם אחר בביצוע פעולות היום-יום או שהוא זקוק להשגחה בבית למען בטיחותו. גמלה זו דומה לקצבת שר"מ, אך ניתנת למי שנכותו נקבעה לאחר גיל הפרישה. הזכאי לגמלת סיעוד

²⁷ נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, [ריכוז תאריכים להנגשת מבנים](#), אוחר: 23 ביולי 2020.

²⁸ חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998, תיקון מס' 2, פרק הנגישות, 2005, סעיף 3גל19

²⁹ משרד החינוך, [הנגשה פרטנית במערכת החינוך](#), כניסה: 23 ביולי 2020.

³⁰ לפירוט הקריטריונים אפשר לראות הרחבה ב[אתר המוסד לביטוח לאומי](#), אוחר: 20 בפברואר 2017.

יבחר את השירותים המתאימים לו מתוך סל השירותים הקיים: טיפול בזקן בביתו, ביקור של הזקן במרכז יום, אספקת מוצרי ספיגה, אספקת משדר מצוקה ושירותי כביסה.

- שיקום מקצועי: סיוע בהשלמת הכשרה מקצועית והשתלבות בשוק העבודה בגילי העבודה. תהליך השיקום המקצועי נועד לסייע לזכאים להשתלב בעבודה בשוק הפתוח באמצעות מימון הכשרה מקצועית והשמה בעבודה. השירות ניתן על ידי פקידי שיקום, שהם עובדים סוציאליים המעניקים שירותי אבחון וייעוץ שיקומי.

חוק שירותי הסעד, התשי"ח-1958, והוראות תקנון העבודה הסוציאלית

חוק שירותי הסעד זה מורה על מתן שירותי רווחה לטיפול בילדים ומבוגרים עם מוגבלות. בשירותים אלה נכללות תוכניות הרווחה שמטרתן לקדם ולשמר את רווחתם של ילדים ומבוגרים המתקשים בתפקוד אישי בשל נכות, מחלה, מוגבלות, גיל או מחסור כלכלי. שירותים אלה ניתנים בעיקר על ידי עובדים סוציאליים המועסקים במחלקות הרווחה ברשויות המקומיות.³¹ בתקנון העבודה הסוציאלית (להלן: תע"ס או תקנון העו"ס) מפורטות הוראות הנגזרות מהחוק. בהוראות אלו מצוין כי על פי מדיניות משרד הרווחה, שירותים לאנשים עם מוגבלות צריכים להינתן קרוב למקום מגוריהם; מטרת השירותים הן לקדם את ההשתלבות בקהילה ולתמוך במשפחה כדי להימנע מהשמה חוץ-ביתית.³² כיום, כל השירותים מרוכזים תחת מינהל מוגבלויות במשרד. עם זאת, תקנון העו"ס עדיין מחולק לשירותים השונים הניתנים עבור כל אחד מסוגי המוגבלות בנפרד: אוטיזם והפרעות התפתחותיות נרחבות,³³ מוגבלות שכלית-התפתחותית,³⁴ עיוורון ולקויות ראייה³⁵ ומוגבלויות אחרות (נכות).³⁶ בהוראות המשרד נקבע כי בלשכות השירותים החברתיים יהיו עובדים סוציאליים שירכזו את הטיפול בילדים ובמבוגרים עם מוגבלות ותוכר התמחותם בתחום השיקום.³⁷

בתקנון העבודה הסוציאלית מפורטים **השירותים הישירים הניתנים למשפחות של ילדים עם מוגבלות, ובהם שירותי תמיכה וייעוץ** פרטניים או קבוצתיים הניתנים במרכזים כוללניים או על ידי עובדת סוציאלית בלשכת הרווחה המטפלת בנושא השיקום. נדגיש כי חלק מהמשפחות מקבלות שירותים אלו במסגרת המרכז להתפתחות הילד. נוסף על כך, מפורטים בתע"ס

³¹ ינאוי, א. (2006), חוק שירותי הסעד, תשי"ח-1958: האומנם יסוד וערובה לרווחת האוכלוסייה? נייר עמדה, האגף למחקר, תכנון והכשרה של משרד הרווחה וקבוצת המחקר במדיניות חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים.

³² לדוגמה, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, תקנון עבודה סוציאלית (תע"ס), הוראה 10.3, מדיניות הטיפול באנשים עם אוטיזם/הפרעה התפתחותית, 12 באוגוסט 2008. מדיניות זו מוצהרת גם ביתר המוגבלויות.

³³ שם.

³⁴ שם, הוראה 14.1, מדיניות משרד העבודה והרווחה בתחום הטיפול במפגרים, 31 בינואר 1989.

³⁵ שם, הוראה 6.9, שירותים לילדים עיוורים וילדים כבדי ראייה, 7 ביולי 2000.

³⁶ שם, הוראה 5.1, מדיניות משרד העבודה והרווחה בתחום שיקום מוגבלים, 28 באפריל 1988.

³⁷ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מומחיות בעבודה סוציאלית – כללים והנחיות להכרה במומחים ובתחומי מומחיות, 1 בספטמבר 2016.

שירותים נלווים שמטרתם להקל את הטיפול בילד ובמבוגר עם מוגבלות, לסייע בטיפול ולאפשר התאוררות ופניות לשם טיפול בילדים ובבני משפחה אחרים.

בשירותים לילדים נכללים מעון יום שיקומי לתינוקות ופעוטות, שילוב פרטני במעונות יום באמצעות סייעת, קייטנה, נופשון או שהות קצרת מועד אצל משפחה מארחת, מועדונית ומועדוניות שיקומיות לילדים מגיל שלוש עד 21 בשעות אחר הצהריים,³⁸ מטפח אישי (מסייע שיקומי) לתקופה של עד כחצי שנה³⁹ ושמרטפייה והדרכה לטיפול ביתי עבור ילדים עם מש"ה. ילדים עם עיוורון אינם זכאים לשירותים אלו, אך זכאים להדרכה שיקומית לשילוב בקהילה, ובוגרים מגיל 18 ומעלה זכאים לנופש קבוצתי עד חמישה ימים.⁴⁰

בתחום הדיור והשילוב בקהילה: מעונות פנימייתיים, הוסטלים, דיור מוגן ומערך דיור/דירות לווין⁴¹ לבוגרים עם מוגבלות; מרכז יום טיפולי לבני 21 ומעלה עם מוגבלות בתפקוד נמוך ו/או סיעודי הזקוקים למענה יומי לשם הישארות בקהילה; סביבה תומכת לבוגרים עצמאיים החיים בקהילה, לרבות מרכזים לחיים עצמאיים המספקים מגוון שירותים בקהילה; מרכז רב-שירותים לעיוורים לשילוב מיטבי בקהילה, תוכניות מעטפת ושילוב בקהילה למתן שירותים למשפחות המתמודדות עם גידול ילד עם מוגבלות.⁴²

בתחום התעסוקה: מרכז שיקום לאבחון תעסוקתי וסיוע לקראת השתלבות תעסוקתית, כגון הכשרה והשלמת השכלה; תעסוקה מוגנת באמצעות שיקום תעסוקתי במפעלים מוגנים; תעסוקה נתמכת לשילוב עובדים עם מוגבלות בתעסוקה בקהילה.⁴³

בתחום הצעירים: מועדון חברתי/מרכז קהילתי לצעירים בני 16 ומעלה לשילוב במועדונים קהילתיים ובמתנס"ים, הפועל אחת לשבוע ובו הרצאות ופעילות חברתית משותפת; תוכניות מעבר לבני נוער וצעירים לעידוד השתלבות תעסוקתית וחברתית, כגון שילוב במכינות קדם-צבאיות ותנועות נוער.⁴⁴

³⁸ מועדוניות ומועדון שיקומי הם מסגרות דומות הנבדלות בסוג המוגבלות שלהם הם נותנים מענה.

³⁹ תפקיד המטפח האישי הוא ללוות את הילד או המתבגר עם מוגבלות בטיפוח ממיומנויות עצמאות, טיוב קשרי המשפחה ועוד.

⁴⁰ משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, תקנון עבודה סוציאלית (תע"ס), הוראה 6.9, שירותים לילדים עיוורים וילדים כבדי ראייה, 1 באוגוסט 2000; משרד הבריאות, חוזר מס' 72/2002, תיק מס' 13/7/5, העבודה הסוציאלית במכונים להתפתחות הילד, החטיבה לענייני בריאות.

⁴¹ מערך דיור או דיור לווין מאפשר לבוגרים עם מוגבלות לגור בקהילה תוך הסתייעות בגורמים מקצועיים עד לעצמאות מלאה.

⁴² רועי בן נעים, קשרי כנסת וממשל, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 22 באוקטובר 2020; משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר קהילה, סוגי מסגרות שמפעיל האגף, כניסה: 24 בספטמבר 2020.

⁴³ ש.ם.

⁴⁴ ש.ם.

חוק שיקום נכי נפש בקהילה, התש"ס-2000

בחוק שיקום נכי נפש בקהילה נקבע סל שיקום לסיוע בטיפול ושיקום של בוגרים עם מוגבלות, כגון בתעסוקה, דיור, השכלה ופנאי

חוק זה חוקק בשנת 2000 ומטרתו לאפשר השגת עצמאות תפקודית ואיכות חיים, תוך שמירה על כבודם של אנשים עם מוגבלות נפשית, ברוח חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. בחוק נקבע סל שיקום המורכב ממגוון שירותים הניתנים בקהילה, כגון תמיכה בתחומי התעסוקה, הדיור, ההשכלה והפנאי. הזכאות לסל שיקום מותנית בהכרה ב-40% נכות רפואית לפחות על רקע נפשי, הנקבעת על פי תקנות הביטוח הלאומי. במסגרת סל השיקום ניתנת תמיכה לאנשים עם מוגבלות נפשית באמצעות מרכזים כוללניים לתמיכה במבוגרים עם מוגבלות נפשית.⁴⁵

4. נתונים נבחרים על מקבלי שירותים ממשלתיים הניתנים לאנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית

בפרק זה נציג נתונים על אנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית, היהודית והערבית. בנתונים נכללים נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן: הלמ"ס), משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי ומשרד הבריאות. הנתונים שיוצגו להלן הופקו בתשובה על בקשה לעיבוד מיוחד עבור מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

הסקר החברתי של הלמ"ס מאפשר הצגת תמונת מצב של אנשים עם מוגבלות בישראל.⁴⁶ עם זאת, בשל שיעור דגימה נמוך של אנשים עם מוגבלות בחברה הדרוזית (כ-2%) – 153 נדגמים בשנת 2019, 106 נדגמים בשנת 2018 ומספרים דומים בשנים קודמות – אין אפשרות לנתח את תשובות הסקר ברמת מהימנות טובה ביחס לאוכלוסייה זו.⁴⁷ בשל כך, נציג נתונים על מקבלי שירותים במשרד הרווחה, במוסד לביטוח לאומי ובמשרד הבריאות.

4.1 מקבלי שירותים ממשרד הרווחה⁴⁸

ממשרד הרווחה התקבלו נתונים על ילדים ומבוגרים עם מוגבלות המקבלים שירותים בתחום המוגבלות או מוכרים⁴⁹ למשרד הרווחה בחברה הדרוזית. מנתונים אלו אפשר ללמוד לא רק על

⁴⁵ בצו ביטוח בריאות ממלכתי (שינוי התוספת השנייה והשלישית לחוק), התשע"ב-2012, נקבע כי ב-1 ביולי 2015 תועבר האחריות למתן שירותי בריאות הנפש לידי קופות החולים. בשירותי בריאות הנפש שהועברו לא נכללים שירותי סל השיקום. לקריאה נוספת: פלורה קוך דיבוביץ', סוגיות מרכזיות בתחום הבריאות, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2015.

⁴⁶ מקבץ נתונים הוצג בפרק 2.1 שלעיל. נתונים נוספים אפשר למצוא ב**לוח 6.2**: בני 20 ומעלה, לפי מוגבלות תפקודית חמורה ולפי תכונות נבחרות, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, פורסם: 26 בספטמבר 2019, ומוניקנד-גבעון, י., **אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית: נתונים כלליים ונתונים על תלמידים במערכת החינוך המיוחד**, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 במרץ 2017.

⁴⁷ נורית דוברין, מנהלת תחום הסקר החברתי וסקר ארוך טווח בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 ביולי 2020.

⁴⁸ נחום עדו, מנהל השירות לילדים ומתבגרים, אגף בכיר קהילה, ודפנה מאור, מנהלת המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות ואוכלוסיות מיוחדות בעולם העבודה, משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 ביולי 2020.

⁴⁹ "מוכרים" הם אנשים שפנו ללשכה לשירותים חברתיים אך לא בהכרח מקבלים שירותים כרגע. הסבר מפורט בסעיף על מקבלי שירותים בגין מוגבלות מסך מוכרים לפי מגזר.

היקף השירותים המתקבלים באוכלוסייה זו אלא גם על היקף תופעת המוגבלות וסוגיה. נפתח בהצגה כללית של מקבלי שירותים בשל מוגבלות בכל הארץ במגזר הדרוזי, היהודי והערבי.

היות שהרוב הגדול של הדרוזים חיים במחוזות חיפה והצפון, נמשיך בהצגת נתוני משרד הרווחה בנוגע למחוזות אלו. התמקדות בנתונים של מחוזות חיפה והצפון בלבד מאפשרת השוואה בין מגזרים – יהודים וערבים – ונטרול של השפעות סביבתיות כגון רמת פריפריאליות על מתן שירותים.

הנתונים יוצגו לפי יישובים, קבוצות גיל וסוג מוגבלות. בהמשך נציג את המספר והשיעור של האנשים המוכרים למשרד הרווחה שאינם מקבלים שירותים בשנה הנבחנת, וכן נציג את מספר המשפחות שבהן יותר מבן משפחה אחד עם מוגבלות, ונסיים במספר ושיעור מקבלי שירותים לפי סוג שירות.

נדגיש כי בשל השיעור הנמוך של דרוזים בכלל האוכלוסייה (1.6%, כאמור) יש קושי בהשוואתם לאוכלוסייה היהודית או הערבית או ביחס לשיעורם באוכלוסייה. במצב זה, שינוי קטן יחסית במספרים המוחלטים יכול לגרום שינוי משמעותי בשיעורים, ולכן אי-אפשר להסיק מכך מסקנות חד-משמעיות. עם זאת, מכלל הנתונים אפשר לקבל תמונת מצב עדכנית, שכאמור לא הייתה בנמצא עד כה.

4.1.1 מקבלי שירותים בשל מוגבלות בכל הארץ

להלן נציג את מספר מקבלי השירותים עם מוגבלות ושיעורם בשנת 2020 במגזר הדרוזי, היהודי והערבי בכל הארץ, לפי סוגי המוגבלות: אוטיזם, חירשות, נכות פיזית, עיוורון ומש"ה. בטבלה שלהלן:

- "שיעור ממגזר" הוא אחוז מקבלי השירותים לפי מוגבלות אשר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל מגזר בנפרד.
- "שיעור ממוגבלות" הוא אחוז מקבלי השירותים בכל מגזר אשר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל אחת מהמוגבלויות בנפרד.

לוח 1: מספר מקבלי שירותים בעבור אנשים עם מוגבלות

ושיעורם בקרב מקבלי השירותים בכל הארץ, לפי מגזר וסוג מוגבלות, אוגוסט 2020

מגזר	דרוזי		יהודי		ערבי	סך הכול	ערבי	יהודי		דרוזי	מגזר
	שיעור	מספר	שיעור	מספר				שיעור	מספר		
אוטיזם	1.8%	14	18.9%	6,865	9.2%	7,833	12.2%	87.6%	0.2%	12.2%	אוטיזם
חירשות	3.5%	28	3.6%	1,302	6.4%	1,991	33.2%	65.4%	1.4%	33.2%	חירשות
נכות פיזית	24.8%	198	26.7%	9,720	21.3%	12,128	18.2%	80.1%	1.6%	18.2%	נכות פיזית
עיוורון ⁵⁰	4.9%	39	5.2%	1,909	6.0%	2,570	24.2%	74.3%	1.5%	24.2%	עיוורון ⁵⁰
מש"ה ⁵¹	65.0%	518	45.6%	16,586	57.1%	23,032	25.7%	72.0%	2.2%	25.7%	מש"ה ⁵¹
סך הכול	100%	797	100%	36,382	100%	47,554	21.8%	76.5%	1.7%	21.8%	סך הכול

מניתוח הנתונים המוצגים בטבלה עולות הנקודות שלהלן:

בכל המגזרים, כ-0.5% מהאוכלוסייה קיבלו שירותי רווחה בגין מוגבלות

- באוגוסט 2020, 47,554 ילדים ומבוגרים עם מוגבלות בכל הארץ קיבלו שירותי רווחה בשל מוגבלותם – 797 מהם מבוגרים וילדים בחברה הדרוזית, שהם 0.55% מכלל החברה הדרוזית.⁵² בחברה היהודית קיבלו שירותי רווחה 36,382 ילדים ומבוגרים, שהם 0.54% מכלל החברה היהודית. בחברה הערבית היו 10,375 מקבלי שירותים, שהם 0.48% מכלל החברה הערבית.⁵³ כלומר, **בכל המגזרים נמצא שיעור דומה של אנשים עם מוגבלות המקבלים שירותים ממשרד הרווחה.**

- תמונה דומה עולה גם בבחינת שיעור הדרוזים והערבים המקבלים שירות בשל מוגבלותם בכלל מקבלי השירותים בשל מוגבלותם: דרוזים – 1.7%, יהודים – 76.5% וערבים – 21.8%. על פי נתוני הלמ"ס, שיעור הדרוזים בכלל התושבים בארץ הוא 1.6%, שיעור היהודים הוא 74.4% ושיעור הערבים הוא 24%.⁵⁴ **מכאן עולה שבחברה הדרוזית שיעור מקבלי**

⁵⁰ מרבית האנשים עם מוגבלות ראייה אינם מקבלים שירותים ממשרד הרווחה: נחום עדן, מנהל השירות לילדים ומתבגרים, אגף בכיר קהילה, ודפנה מאור, מנהלת המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות ואוכלוסיות מיוחדות בעולם העבודה, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 ביולי 2020.

⁵¹ מש"ה – מוגבלות שכלית התפתחותית.

⁵² על סמך הנתון שבשנת 2020 היו בישראל כ-145,000 תושבים דרוזים. מכיוון שכמעט כל הדרוזים חיים במחוז חיפה והצפון יש זהות כמעט מוחלטת בין המספר הכולל של הדרוזים לבין מספר הדרוזים החיים במחוזות חיפה והצפון.

⁵³ החישוב מבוסס על כך שבשנת 2019 היו בישראל 6,767,259 יהודים ו-2,158,030 ערבים ואחרים לא כולל דרוזים. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובץ יישובים, 2019.

⁵⁴ הנתונים מבוססים על חישוב שערכנו על סמך קובץ יישובים של הלמ"ס, 2020. "אחרים" חושבו יחד עם ערבים.

השירותים דומה מאוד לשיעורם באוכלוסייה, והוא דומה גם במגזרים האחרים (בקרוב הערבים השיעור מעט גבוה יותר ובקרוב היהודים מעט נמוך יותר).

קבלת שירותים בשל מוגבלות שכלית- התפתחותית ונכות פיזית בחברה הדרוזית והיהודית היא הנפוצה ביותר בקרב המוגבלויות

עם זאת, שיעור מקבלי שירותים עקב אוטיזם בחברה היהודית גבוה בהרבה מבחברה הדרוזית

- בבחינת התפלגות מקבלי השירותים בשל מוגבלות עולה כי בחברה הדרוזית מש"ה היא המוגבלות שבה נמצא השיעור הגבוה ביותר של מקבלי שירותים (65%), ואחריה נכות פיזית (25%). קבלת שירותים עבור עיוורון (4.9%), חירשות (3.5%) ואוטיזם (1.8%) נמצאת בשכיחות הנמוכה ביותר – פחות מ-5% לכל אחד מהם. נדגיש כי על פי משרד הרווחה, רוב החירשים והעיוורים אינם לקוחות המשרד.⁵⁵
- כמו בחברה הדרוזית, בחברה היהודית מקבלי שירותים בשל מש"ה ובשל נכות פיזית הם הקבוצות הגדולות ביותר בקרב מקבלי השירותים (26.7% ו-18.9% בהתאמה). עם זאת, להבדיל מהחברה הדרוזית, בחברה היהודית שיעור מקבלי שירותים עבור אוטיזם הוא כ-19%. שיעור זה גבוה הרבה יותר מהשיעור בחברה הדרוזית. **אם כן, ייתכן שיש תת-אבחון משמעותי של אוטיזם בחברה הדרוזית או מחסור ניכר בשירותים בתחום זה.** שיעור מקבלי השירותים עקב עיוורון, חירשות ונכות פיזית דומים בחברה הדרוזית ובחברה היהודית. לעומת זאת, שיעור מקבלי השירותים עקב מש"ה בחברה הדרוזית הוא כ-65%, ואילו בחברה היהודית הוא כ-46% בלבד. פער זה (כ-19%) עשוי להסביר את ההבדלים בשיעור מקבלי השירותים בשל אוטיזם (כ-2%) – ייתכן שמי שאובחנו בחברה היהודית עם אוטיזם היו מאובחנים בחברה הדרוזית עם מש"ה. תמונה דומה אפשר לראות בבחינת שיעור מקבלי השירותים עקב אוטיזם (0.2%) בחברה הדרוזית בכלל מקבלי השירותים עקב מגבלה זו. שיעור זה לא רק נמוך במידה ניכרת משיעור הדרוזים באוכלוסייה אלא הוא גם השיעור הנמוך ביותר של מקבלי שירותים בכלל מקבלי השירותים (יהודים וערבים) ביחס לשיעורי המוגבלות האחרים. **כפי שנראה להלן, תמונה זו נכונה לכל קבוצות הגיל, ובייחוד מגיל שש ומעלה.** עם זאת, נזכיר כי מדובר במספרים נמוכים יחסית, ותוספת במספר הילדים עשויה להטות את השיעורים, ולכן יש לבחון נתונים אלו בזהירות רבה.

4.1.2 מקבלי שירותים בשל מוגבלות במחוזות חיפה והצפון

כאמור, כמעט כל הדרוזים חיים במחוזות חיפה והצפון, ולכן נציג את נתוני משרד הרווחה בנוגע למחוזות אלו. באמצעות השוואה בין יהודים לערבים במחוזות חיפה והצפון אפשר לנטרל השפעות סביבתיות על מיצוי שירותים, כגון רמת פריפריאליות. על פי נתוני הלמ"ס, במחוזות חיפה והצפון שיעור הדרוזים מכלל התושבים הוא 5.6%, שיעור היהודים הוא 53% ושיעור הערבים הוא 41.4%.⁵⁶

⁵⁵ נחום עדו, מנהל השירות לילדים ומתבגרים, אגף בכיר קהילה, ודפנה מאור, מנהלת המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות ואוכלוסיות מיוחדות בעולם העבודה, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 ביולי 2020.

⁵⁶ הנתונים מבוססים על חשבון שערכנו על סמך קובץ יישובים של הלמ"ס, 2020. ערבים נכללו ב"אחרים".

להלן נציג (לוח 2) את מספר מקבלי השירותים עם מוגבלות ושיעורם בשנת 2020 במגזר הדרוזי, היהודי והערבי, במחוזות חיפה והצפון, לפי סוגי המוגבלות: אוטיזם, חירשות, נכות פיזית, עיוורון ומש"ה בטבלה שלהלן:

- "שיעור ממגזר" הוא אחוז מקבלי השירותים לפי מוגבלות אשר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל מגזר בנפרד.
- "שיעור ממוגבלות" הוא אחוז מקבלי השירותים בכל מגזר אשר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל אחת מהמוגבלויות בנפרד.

לוח 2: מספר מקבלי שירותים עבור אנשים עם מוגבלות

ושיעורם מקרב מקבלי השירותים במחוזות חיפה והצפון, לפי מגזר וסוג מוגבלות, אוגוסט 2020

מגזר	דרוזי		סך הכול	ערבי		יהודי		דרוזי		מוגבלות
	שיעור ממגזר	מספר מקבלים		שיעור ממגזר	מספר מקבלים	שיעור ממגזר	מספר מקבלים	שיעור ממגזר	מספר מקבלים	
אוטיזם	1.5%	12	8.0%	424	17.0%	1,285	0.7%	0.7%	1,721	24.6%
חירשות	3.5%	28	3.2%	170	2.3%	175	7.5%	7.5%	373	45.6%
נכות פיזית	24.9%	197	23.1%	1,226	28.7%	2,163	5.5%	5.5%	3,586	34.2%
עיוורון	4.9%	39	7.0%	371	5.0%	378	4.9%	4.9%	788	47.1%
מש"ה	65.2%	516	58.8%	3,121	47.0%	3,541	7.2%	7.2%	7,178	43.5%
סך הכול	100%	792	100%	5,312	100%	7,542	5.8%	5.8%	13,646	38.9%

מניתוח הנתונים המוצגים בטבלה עולות הנקודות שלהלן:

שיעור מקבלי שירותים במגזרים השונים במחוזות חיפה והצפון דומה בכל הארץ

- בשנת 2020, 13,646 ילדים ומבוגרים עם מוגבלות במחוזות חיפה והצפון קיבלו שירותי רווחה בשל מוגבלותם; 792 מהם מבוגרים וילדים בחברה הדרוזית, שהם 0.55% מכלל החברה הדרוזית במחוזות חיפה והצפון.⁵⁷ בחברה היהודית, 7,542 ילדים ומבוגרים קיבלו שירותי רווחה, שהם 0.55% מכלל החברה היהודית במחוזות חיפה והצפון. בחברה הערבית

⁵⁷ על סמך הנתון שבשנת 2020 היו בישראל כ-145,000 תושבים דרוזים. מכיוון שכמעט כל הדרוזים חיים במחוז חיפה וצפון יש זהות כמעט מוחלטת בין המספר הכולל של הדרוזים לבין מספר הדרוזים במחוזות חיפה והצפון.

היו 5,312 מקבלי שירותים, שהם 0.5% מכלל החברה הערבית במחוזות חיפה והצפון.⁵⁸ נתונים אלו דומים מאוד לשיעורים של כלל מקבלי השירותים בכל הארץ. כלומר, **בכל המגזרים נמצא שיעור דומה של אנשים עם מוגבלות המקבלים שירותים ממשרד הרווחה במחוזות חיפה והצפון.**

- התפלגות האנשים המקבלים שירות בשל מוגבלות במחוז הצפון דומה להתפלגות כלל האוכלוסייה במחוז זה: דרוזים – 5.8%, יהודים – 55.3% וערבים – 38.9%. על פי נתוני הלמ"ס, במחוזות חיפה והצפון שיעור הדרוזים בכלל התושבים הוא 5.6%, שיעור היהודים הוא 53% ושיעור הערבים הוא 41.4%.⁵⁹ **מכאן עולה שבחברה הדרוזית שיעור מקבלי השירותים דומה מאוד לשיעורם באוכלוסייה במחוזות חיפה והצפון, והוא דומה גם במגזרים האחרים (בקרוב הערבים מעט נמוך יותר ובקרוב היהודים מעט גבוה יותר).**
- בבחינת התפלגות מקבלי השירותים בשל מוגבלות אפשר לראות כי בחברה הדרוזית, מש"ה היא המוגבלות שבה נמצא השיעור הגבוה ביותר של מקבלי שירותים (65.2%) ואחריה נכות פיזית (24.9%). קבלת שירותים בשל עיוורון (4.9%), חירשות (3.5%) ואוטיזם (1.5%) הן בשכיחות הנמוכה ביותר – פחות מ-5% לכל אחד מהם. נדגיש כי על פי משרד הרווחה, רוב החירשים והעיוורים אינם לקוחות המשרד.⁶⁰
- כמו בחברה הדרוזית, בחברה היהודית מקבלי שירותים בשל מש"ה ובשל נכות פיזית הם הקבוצות הגדולות ביותר בקרב מקבלי השירותים (47% ו-28.7% בהתאמה). עם זאת, בחברה היהודית שיעור מקבלי שירותים בשל אוטיזם הוא כ-17% – גבוה הרבה יותר מהשיעור בחברה הדרוזית (1.5%). **ניכר שהדפוסים שמצאנו במחוזות חיפה והצפון דומים למצב בכלל הארץ.** לניתוח הממצאים ראו לוח 1 שלעיל.

מקבלי שירותים בשל מוגבלות בכלל האנשים המוכרים לשירותי הרווחה, לפי מגזר

כאשר משפחה או אדם מגיעים בפעם הראשונה ללשכה לשירותים חברתיים במקום מגוריהם ונפתח להם תיק בעבור מתן שירותים הם נמצאים בסטטוס "מוכרים". לאחר סיום קבלת השירות או הטיפול העובד הסוציאלי מחליט אם הפנייה תישאר פתוחה ובאיזו דרגת אינטנסיביות היא תוגדר. אם הפנייה נשארת פתוחה אך לא מתקבל שירות מסוים בעת הזו, הסטטוס יהיה "מוכר" בלבד.⁶¹ בסוף כל שנה עוברים במחלקות על הפניות וסוגרים את הפניות של משפחות שלא

⁵⁸ החישוב מבוסס על כך שבשנת 2019 היו בישראל 6,767,259 יהודים ו-2,158,030 ערבים ואחרים, לא כולל דרוזים. הנתונים מתוך: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובץ יישובים, 2019.

⁵⁹ הנתונים מבוססים על חישוב שערכנו על סמך קובץ יישובים של הלמ"ס, 2020. ערבים נכללו ב"אחרים".

⁶⁰ נחום עדו, מנהל השירות לילדים ומתבגרים, אגף בכיר קהילה, ודפנה מאור, מנהלת המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות ואוכלוסיות מיוחדות בעולם העבודה, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 ביולי 2020.

⁶¹ סטטוס "מוכר" נקבע גם על פי בני המשפחה האחרים. גם אם ילד או בוגר עם מוגבלות לא קיבלו שירות במשך כמה שנים והתיק שלהם היה אמור להיסגר, הוא לא ייסגר אם בן משפחה אחר מקבל סיוע עקב נזקקות אחרת. כמו כן, ייתכן מצב שבו ילד עם מוגבלות קיבל בעבר

מקבלות עוד שירותים ושאינן צורך שפנייתן תישאר פתוחה.⁶² אומנם לא כל האנשים עם מוגבלות פונים אל לשכות הרווחה לקבלת סיוע, אך באמצעות בחינת מספר המוכרים לשירותי הרווחה בשל מוגבלות אפשר להעריך את מספר האנשים עם מוגבלות בכל מגזר ולקבל תמונה כללית על מידת מיצוי השירותים בקרב אנשים שפנו לקבל סיוע. להלן נבחן את מספר מקבלי השירותים בשל מוגבלות ושיעורם בכלל המוכרים לשירותי הרווחה בכל מגזר בנפרד. שיעור מקבלי השירותים בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל מוגבלות בנפרד.

לוח 3: מספר מקבלי שירותים בשל מוגבלות ושיעורם באוגוסט 2020 מתוך המוכרים לשירותי הרווחה במחוזות חיפה והצפון, לפי מוגבלות ובכל מגזר בנפרד.

מגזר מוגבלות	דרוזי		ערבי		יהודי		ערבי	
	מספר מוכרים	מספר מקבלים	מספר מוכרים	מספר מקבלים	מספר מוכרים	מספר מקבלים	מספר מוכרים	מספר מקבלים
אוטיזם	12	84	1,164	424	3,232	1,285	36.4%	39.8%
חירשות	28	218	1,159	170	823	175	14.7%	21.3%
נכות פיזית	197	2,756	14,058	1,226	10,170	2,163	8.7%	21.3%
עיוורון	39	140	1,419	371	1,309	378	26.1%	28.9%
מש"ה	516	928	5,864	3,121	4,818	3,541	53.2%	73.5%
סך הכול	792	4,126	23,664	5,312	20,352	7,542	22.4%	37.1%

בבחינת שיעור מקבלי שירותים בכלל המוכרים במשרד הרווחה במחוזות חיפה והצפון נמצא כי שיעור הדרוזים מקבלי שירותים מקרב המוכרים הוא כמחצית משיעורם בחברה היהודית (כ-19% לעומת כ-37%). נוסף על כך, שיעור מקבלי השירותים בכלל המוכרים הערבים נמוך מהשיעור בחברה היהודית. זאת ועוד, עולה כי מלבד עיוורון, בכל המוגבלויות שיעור מקבלי השירותים בכלל המוכרים בחברה הדרוזית נמוך מהשיעור בחברה היהודית. לדוגמה, שיעור מקבלי השירותים בשל אוטיזם בכלל המוכרים בחברה היהודית גדול כמעט פי שלושה מהשיעור בחברה הדרוזית (כ-40% לעומת כ-14%), אך גבוה רק במעט מהשיעור בחברה הערבית (כ-36%). המוגבלות שבה השיעור הנמוך ביותר של מקבלי שירותים בכלל המוכרים בכל המגזרים היא נכות פיזית. עם זאת, אצל הדרוזים נמצא השיעור הנמוך

שירות עקב מגבלה שכיום כבר לא מאובחנת אצלו אך התיק שלו יישאר פתוח בגלל נזקקות של בן משפחה אחר. היות שמוגבלות בדרך כלל אינה חולפת, אפשר להניח שמקרים אלו מעטים ביותר.

⁶² רועי בן נעים, קשרי כנסת וממשל, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, דוא"ל, 22 באוקטובר 2020.

נמצא כי מכלל המוכרים במשרד הרווחה במחוזות חיפה והצפון, שיעור הדרוזים בקרב מקבלי השירותים הוא כמחצית משיעור מקבלי השירותים מתוך מקבלי השירותים המוכרים בחברה היהודית

גם שיעור מקבלי שירותים בחברה היהודית עקב אוטיזם גדול כמעט פי שלושה מהשיעור בחברה הדרוזית

שיעור הדרוזים המוכרים לרווחה מכלל החברה הדרוזית במחוזות חיפה והצפון גבוה משיעור זה בחברה היהודית

ביותר – רק כ-7% מכלל המוכרים, ואילו אצל היהודים כ-21%, ואצל הערבים כ-9%. נדגיש כי אי-קבלת שירות עשויה לנבוע בין השאר מחוסר רצון של הפרט או ההורים לקבל שירות, העדפה לקבל שירות פרטי, חוסר נגישות של השירות, שיפור במצב שבעקבותיו אין צורך בקבלת שירות וסיום תוכנית טיפול.

היות שראינו שיש פער גדול בין מספר מקבלי השירותים לבין מספר המוכרים לשירותי הרווחה, בחנו את מספר המוכרים כדי לקבל אומדן נוסף של מספר האנשים עם מוגבלות במחוזות חיפה והצפון הפונים לשירותי רווחה:

- 4,126 מבוגרים וילדים דרוזים במחוזות חיפה והצפון היו מוכרים לשירותי הרווחה בשל מוגבלותם באוגוסט 2020 – 2.9% מכלל הדרוזים במחוזות חיפה והצפון.**⁶³ בחברה היהודית במחוזות חיפה והצפון היו 20,352 מוכרים בשל מוגבלותם, שהם 1.5% מכלל החברה היהודית במחוזות חיפה והצפון.⁶⁴ בחברה הערבית במחוזות חיפה והצפון היו 23,664 מוכרים בשל מוגבלותם, שהם 2.2% מכלל החברה הערבית במחוזות חיפה והצפון. מכאן עולה כי **בחברה הדרוזית ובחברה הערבית יש שיעור יחסי גבוה יותר של אנשים המוכרים לשירותי הרווחה בשל מוגבלותם לעומת החברה היהודית**. נתון זה עולה בקנה אחד עם הנתונים בסקירת הספרות שהוצגה לעיל, שלפיהם יש סיכון גבוה יותר למוגבלויות בעקבות נישואים בתוך המשפחה, למשל. עם זאת, נדגיש כי שיעור מקבלי השירותים בכלל המוכרים נמוך במידה ניכרת בחברה הדרוזית והערבית לעומת החברה היהודית.
- בבחינת שיעור המוכרים לשירותי הרווחה בכל אחד מהמגזרים בכלל המוכרים במחוזות חיפה והצפון **נראה כי שיעור הדרוזים בקרב המוכרים לשירותי הרווחה גבוה משיעורם בכלל התושבים (כ-9% לעומת 5.6%)**. שיעור המוכרים בחברה היהודית נמוך משיעורם באוכלוסייה (42% לעומת 53%); שיעור המוכרים בחברה הערבית גבוה משיעורם באוכלוסייה (49% לעומת 41.4%). **נדגיש כי הדירוג החברתי-כלכלי של היישובים הדרוזיים והערביים נמוך (1-3)**. על כן, ייתכן שיש יותר אנשים שהזדקקו לשירותי רווחה, שירותים שייטכן שאוכלוסיות אמידות יותר יוכלו לרכוש באופן פרטי, ויימנעו מפנייה ללשכות לשירותים חברתיים בשל סטיגמה או בשל היעדרה של רשת חברתית תומכת.

4.1.3 מקבלי שירותים בקבוצות גיל שונות במחוזות חיפה והצפון

להלן נציג נתונים על מקבלי שירותים בשל מוגבלות בקבוצות גיל שונות ולפי סוג מוגבלות וסוג יישוב. בכל ניתוח נציג את מספר מקבלי השירותים ושיעורם מכלל מקבלי השירותים בשל מוגבלות במחוזות חיפה והצפון. בהמשך נשווה את שיעור מקבלי השירותים בכל אחד מהיישובים, לעומת שיעור התושבים ביישובים הדרוזיים, היהודיים והערביים מכלל התושבים. שיעור תושבי

⁶³ על סמך הנתון שבסוף שנת 2019 חיו בישראל כ-145,000 דרוזים במחוזות חיפה והצפון.

⁶⁴ החישוב מבוסס על עיבוד קובץ יישובים של הלמ"ס לשנת 2020. ערבים נכללו ב"אחרים".

היישובים בכל אחד מסוגי היישובים חושב על פי קובץ יישובים של הלמ"ס.⁶⁵ התפלגות התושבים במחוזות חיפה והצפון לפי יישובים: יישובים דרוזיים – 5.5%; יישובים יהודיים – 45%; יישובים ערביים – 33.5%; יישובים מעורבים – 16%.

מקבלי שירותים בגיל הרך – ילדים עד גיל חמש

להלן מוצגים נתונים על ילדים עם מוגבלות מגיל לידה עד גיל חמש במגזר הדרוזי, היהודי והערבי, באוגוסט 2020, ביישובים במחוזות חיפה והצפון. "שיעור ממוגבלות" בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל אחת מהמוגבלויות בנפרד.

לוח 4: מספר ילדים מקבלי שירותים עד גיל חמש ושיעורם לפי מוגבלות עיקרית

ולפי סוגי יישובים במחוזות חיפה והצפון,⁶⁶ אוגוסט 2020

גיל מוגבלות	לידה עד חמש					שיעור ממוגבלות				
	דרוזי	יהודי	ערבי	מעורב	סך הכול	דרוזי	יהודי	ערבי	מעורב	סך הכול
אוטיזם	5	171	42	38	256	2%	67%	16%	15%	100%
חירשות	8	22	10	5	45	18%	49%	22%	11%	100%
נכות פיזית	23	187	144	71	425	5%	44%	34%	17%	100%
עיוורון	--	7	7	(פחות מ-5)	16	0%	44%	44%	13%	100%
מש"ה	7	36	28	10	81	9%	44%	35%	12%	100%
סך הכול	43	423	231	126	823	5.3%	51.4%	28%	15.3%	100%

בבחינת שיעור מקבלי שירותים עד גיל חמש ביישובים במחוזות חיפה והצפון אפשר לראות כי שיעורם ביישובים הדרוזיים הוא כ-5%, לעומת כ-51% ביישובים היהודיים, 28% ביישובים הערביים וכ-15% ביישובים המעורבים. שיעורים אלו דומים להתפלגות התושבים במחוזות חיפה והצפון ביישובים הדרוזיים (5.5%) והמעורבים (16%), אך גבוהים מהשיעורים ביישובים היהודיים (45%) ונמוכים בערביים (33.5%). כלומר, נראה כי תושבים עד גיל חמש ביישובים דרוזיים מקבלים שירותים עקב מוגבלות כפי שיעורם בכלל תושבי מחוזות חיפה והצפון, אך תושבי היישובים הערביים מקבלים פחות מכפי שיעורם.

⁶⁵ שיעורי היישובים מכלל היישובים חושבו על סמך קובץ הלמ"ס לשנת 2019. בקובץ זה אין הגדרה של יישובים דרוזיים, ועל כן מספר התושבים בכל אחד מהיישובים שיש בהם דרוזים במחוזות חיפה והצפון הוחסר ממספר הערבים ביישובים הערביים והם קיבלו קטגוריה יישובית נפרדת. נדגיש כי לפי חישוב זה יש 139,268 דרוזים במחוזות חיפה והצפון. 12,491 דרוזים נוספים מתגוררים ביישובים שפרעם, ראמה ואבו סנאן, שנכללו ביישובים ערביים משום ששיעור הדרוזים בהם הוא בין 14% ל-31%.

⁶⁶ מלבד היישוב עין אל אסד שנמצא ברשות מרום גולן ולא נכלל בנתונים.

בבחינת שיעור מקבלי השירותים בשל כל אחת מהמוגבלויות מכלל מקבלי השירותים עד גיל חמש עולה כי ביישובים בחברה הדרוזית כמעט אין מקבלי שירותים בשל עיוורון, לעומת היישובים בחברה היהודית (44%) והיישובים בחברה הערבית (44%). כפי שהראינו לעיל, **שיעור נמוך של מקבלי שירותים היה גם בקרב מקבלי שירותים בשל אוטיזם (2%), לעומת שיעורם של דרוזים ביישובים במחוזות חיפה והצפון (5.5%)**. עם זאת, שיעור מקבלי שירותים בשל חירשות (18%) גבוה הרבה יותר משיעורם ביישובים אלו. כאמור, כיוון שהאוכלוסייה הדרוזית היא אוכלוסייה מצומצמת, כל שינוי קטן עשוי להטות את השיעורים; על כן יש לבחון את הנתונים במשנה זהירות.

ילדים מגיל שש עד גיל 21

להלן מוצגים נתונים על ילדים עם מוגבלות מגיל שש עד גיל 21 – הגיל שבו מסתיימים שירותי החינוך המיוחד במשרד החינוך – בשלושת המגזרים, ביישובים במחוזות חיפה והצפון, באוגוסט 2020. "שיעור ממוגבלות" בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בכל אחת מהמוגבלויות בנפרד.

לוח 5: מספר הילדים שמקבלים שירותים מגיל שש עד גיל 21 ושיעורם לפי מוגבלות עיקרית ולפי סוגי יישובים במחוזות חיפה והצפון, ⁶⁷ אוגוסט 2020

גיל מוגבלות	שיעור ממוגבלות					שש עד 21				
	סך הכול	מעורב	ערבי	יהודי	דרוזי	סך הכול	מעורב	ערבי	יהודי	דרוזי
אוטיזם	100%	14%	22%	63%	1%	912	127	203	574	8
חירשות	100%	13%	34%	47%	5%	76	10	26	36	(פחות מ-5)
נכות פיזית	100%	14%	35%	46%	4%	632	91	223	292	26
עיוורון	100%	6%	58%	32%	3%	93	6	54	30	(פחות מ-5)
מש"ה	100%	13%	44%	35%	8%	1,377	181	607	483	106
סך הכול	100%	13.4%	36%	45.8%	4.8%	3,090	415	1,113	1,415	147

בבחינת שיעור מקבלי שירותים מגיל שש עד גיל 21 ביישובים במחוזות חיפה והצפון אפשר לראות כי שיעורם ביישובים הדרוזיים הוא 4.8% – נמוך מעט משיעורם בכלל התושבים (5.5%). תושבי היישובים היהודיים מקבלים שירותים לפי שיעורם (45.8% לעומת 45%), תושבי היישובים הערביים מקבלים מעט יותר יחסית לשיעורם (36% לעומת 33.5%) ותושבי היישובים המעורבים

⁶⁷ מלבד היישוב עין אל-אסד שנמצא ברשות מרום גולן ולא נכלל בנתונים.

מקבלים מעט פחות מכפי ייצוגם (13.4%, לעומת 16%). כלומר, **נראה כי תושבים מגיל שש עד גיל 21 ביישובים דרוזיים מקבלים שירותים עקב מוגבלות מעט פחות יחסית לשיעורם בקרב תושבי מחוזות חיפה והצפון**, וכך גם תושבי היישובים המערביים, אך תושבי היישובים היהודיים מקבלים כפי שיעורם ותושבי היישובים הערביים מקבלים מעט יותר יחסית לשיעורם.

בבחינת שיעור מקבלי השירותים מגיל שש עד גיל 21 עקב כל אחת מהמוגבלויות בכלל מקבלי השירותים אפשר ללמוד כי, כמו שהוצג לעיל, **ביישובים בחברה הדרוזית יש מעט (1%) מקבלי שירותים עקב אוטיזם לעומת שיעור התושבים ביישובים הדרוזיים (5.5%)**. עם זאת, **שיעור מקבלי השירותים עקב מש"ה ביישובים דרוזיים (8%) גבוה משיעורם ביישובים אלו**. כאמור, כיוון שהאוכלוסייה הדרוזית היא אוכלוסייה מצומצמת, כל שינוי קטן עשוי להטות את השיעורים; על כן יש לבחון את הנתונים במשנה זהירות.

מבוגרים מגיל 22 ומעלה

להלן מוצגים נתונים על ילדים עם מוגבלות מגיל שש עד גיל 21 במגזר הדרוזי, היהודי והערבי, ביישובים במחוזות חיפה והצפון, באוגוסט 2020. שיעור ממוגבלות בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי השירותים בשל כל אחת מהמוגבלויות בנפרד.

לוח 6: מספר המבוגרים מגיל 22 ומעלה שמקבלים שירותים ושיעורם, לפי מוגבלות עיקרית ולפי סוגי

יישובים במחוזות חיפה והצפון, ⁶⁸ אוגוסט 2020

גיל מוגבלות	22 ומעלה					שיעור ממוגבלות				
	דרוזי	יהודי	ערבי	מעורב	סך הכול	דרוזי	יהודי	ערבי	מעורב	סך הכול
אוטיזם	(פחות מ-5)	381	12	167	563	0.5%	68%	2%	30%	100%
חירשות	20	75	103	57	255	8%	29%	40%	22%	100%
נכות פיזית	154	1,248	594	537	2,533	6%	49%	23%	21%	100%
עיוורון	21	242	262	154	679	3%	36%	39%	23%	100%
מש"ה	415	2,393	2,001	920	5,729	7%	42%	35%	16%	100%
סך הכול	613	4,339	2,972	1,835	9,759	6.3%	44.5%	30.4%	18.8%	100%

בבחינת שיעור מקבלי שירותים מגיל 22 ומעלה ביישובים במחוזות חיפה והצפון אפשר לראות כי שיעורם ביישובים הדרוזיים הוא 6.3% – גבוה במעט משיעורם בכלל התושבים (5.5%). תושבי

⁶⁸ מלבד היישוב עין אל-אסד שברשות מרום גולן ואינו נכלל בנתונים.

היישובים היהודיים מקבלים שירותים כמעט כפי ייצוגם (44.5% לעומת 45%), תושבי היישובים הערביים מקבלים מעט פחות מייצוגם (30.4% לעומת 33.5%) ותושבי היישובים המעורבים מקבלים מעט יותר יחסית לייצוגים (18.8% לעומת 16%). כלומר, **נראה כי תושבים מגיל 22 ומעלה ביישובים דרוזיים מקבלים שירותים עקב מוגבלות מעט יותר יחסית לשיעורם בכלל תושבי מחוזות חיפה והצפון**, וכך גם תושבי היישובים המעורבים. לעומת זאת, תושבי היישובים הערביים מקבלים מעט פחות יחסית לשיעורם, ותושבי היישובים היהודיים מקבלים כפי שיעורם.

מבחינת שיעור מקבלי השירותים בשל כל אחת מהמוגבלויות בכלל מקבלי השירותים אפשר ללמוד כי **כמו בנתונים שהוצגו לעיל, ביישובים בחברה הדרוזית יש מעט (1%) מקבלי שירותים מגיל 22 ומעלה בשל אוטיזם - שיעור הנמוך משיעור התושבים ביישובים הדרוזיים בכלל היישובים במחוזות חיפה והצפון**. עם זאת, **שיעור מקבלי שירותים בשל מש"ה (8%) וחירשות (7%) גבוה משיעורם ביישובים אלו**. כאמור, כיוון שהאוכלוסייה הדרוזית היא אוכלוסייה מצומצמת, כל שינוי קטן עשוי להטות את השיעורים; על כן יש לבחון את הנתונים במשנה זהירות.

4.1.4 משפחות עם יותר מילד אחד המקבל שירותים בשל מגבלה

כדי לבחון את עומסי הטיפול בקרב משפחות שבהן ילד עם מוגבלות, בדקנו בכמה מהן יש יותר מילד אחד המקבל שירותים בשל מגבלה. במחוזות חיפה והצפון יש 335 משפחות שבהן יש יותר מילד אחד המקבל שירותים בשל מגבלה. ביישובים דרוזיים יש שמונה משפחות (2.4%); ביישובים יהודיים יש 149 משפחות (44.5%); ביישובים ערביים יש 136 משפחות (40.9%); ביישובים מעורבים יש 42 משפחות (12.2%). כאמור, שיעור התושבים ביישובים הדרוזיים הוא 5.5% מכלל התושבים ביישובים במחוזות חיפה והצפון. מנתונים אלו אפשר ללמוד כי בחברה הדרוזית יש ייצוג מעט נמוך יותר של מקבלי שירותים במשפחות שבהן יותר מילד אחד עם מוגבלות. לעומת זאת, ביישובים הערביים (33% מכלל התושבים) יש ייצוג יתר. עם זאת, המספרים נמוכים מאוד, ועל כן קשה להסיק מהם מסקנות ברמת ודאות גבוהה.

4.1.5 שירותים הניתנים לפונים מחלקות הרווחה

ככלל, השירותים מטעם מינהל מוגבלויות במשרד הרווחה ניתנים לכל המגזרים באופן דומה ואין שירותים מיוחדים עבור אוכלוסייה זו או אחרת. עם זאת, במסגרת השירותים הקיימים, ייתכן שיהיו מרכזי שירות מסוימים שמופעלים בהתאמה תרבותית ושפתית לאוכלוסיות מסוימות. התוכנית "תעסוקה שווה", שמטרתה לסייע בשילובם של אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה, בין היתר בתשתיות תעסוקה קיימות, פועלת מאוגוסט 2019 בפריסה ארצית. שתי רכזות ייעודיות פעלו במרכזי ריאן לחברה הדרוזית והצ'רקסית בירכא ובכרמל (עוספיא). **במרכז ירכא השתתפו 73 פונים ובמרכז כרמל השתתפו 16 פונים** (המרכז אויש רק לאחרונה). אין בידינו נתונים על שיעור המשתתפים במרכזים אלו בכלל המשתתפים במרכזי התעסוקה כיוון שלדברי

אצל הדרוזים, בכל קבוצות הגיל יש מעט מקבלי שירותים בשל אוטיזם, אך שיעור גבוה של מקבלי שירותים בשל מש"ה

משרד הרווחה, הנתונים אינם בני-השוואה, מאחר שאופי השירותים המתקבלים שונה במידה ניכרת בכל מרכז.

עם זאת, כדי לבחון את מידת מיצוי השירותים בחברה הדרוזית מסר לנו משרד הרווחה לבקשתנו נתונים על מקבלי שירותים בשל מוגבלות בכל הארץ, בחלוקה לפי השירותים שהם מקבלים. הנתונים שניציג מייצגים את מספר השירותים שניתנו ולא את מספר מקבלי השירות. משום שיש מקבלי שירותים שקיבלו יותר משירות אחד. נדגיש כי נתונים אלו התקבלו בפילוח של הרשויות המשלמות עבור השירות, ולכן נכללו בהם גם דרוזים שקיבלו שירותים מחוץ ליישוב מגוריהם. **154 שירותים מתוך 1,098 (14%) סופקו לדרוזים מחוץ ליישוב או לרשות המקומית שלהם אך במימונה** (בשירותים נכללים דיור מוגן, הדרכה שיקומית, הוסטל, מועדונית שיקומית, מרכז טיפולי, מרכז רב-שירותים, מרכז שיקום, תוכנית מעבר ותעסוקה נתמכת). נציג להלן את מספר השירותים שניתנו בכל הארץ ושיעורם, לפי הרשות המשלמת ולפי השירות שניתן. שיעור משירות בכל מגזר חושב מתוך השירותים שניתנו בכלל המגזרים בכל אחד מהשירותים בנפרד.

לוח 7: שירותים שניתנו בכל הארץ באוגוסט 2020, לפי רשות משלמת ולפי סוג שירות

סך הכול	מעורב		ערבי		יהודי		דרוזי		מגזר שירות ⁶⁹
	מספר	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	
242	12.8%	31	5.0%	12	81.8%	198	0.4%	(פחות מ-5)	דיור מוגן
1,226	21.5%	263	10.9%	134	66.6%	817	1.0%	12	הדרכה שיקומית
2,372	18.5%	440	8.9%	211	71.9%	1,706	0.6%	15	הוסטל
4,968	16.9%	842	16.3%	811	62.1%	3,085	4.6%	230	מועדון/מרכז קהילתי
682	17.6%	120	6.3%	43	76.1%	519	---	---	מועדונית
2,195	21.5%	471	16.9%	371	60.8%	1,334	0.9%	19	מועדונית שיקומית
62	40.3%	25	8.1%	5	50.0%	31	1.6%	(פחות מ-5)	מוקד תעסוקה
13,143	24.3%	3192	15.7%	2,061	57.7%	7,577	2.4%	313	מעון יום
2,965	19.2%	570	14.9%	443	65.8%	1952	---	---	מעטפת

⁶⁹ הדרכה שיקומית מיועדת לעיורים; מועדון/מרכז קהילתי מיועד לפעילות חברתית לבוגרים עם מוגבלות; מועדון ומועדונית שיקומית מיועדת לצהרון אחר הצהריים לבני שלוש עד 21; מעטפת מיועדת למתן שירותים לבני משפחה המגדלים ילד עם מוגבלות; מרכז רב-שירותים מספק שירותים לעיורים, סביבה תומכת לבוגרים עם מוגבלות עצמאיים בקהילה ותוכניות מעבר לבני נוער וצעירים עם מוגבלות. להרחבה ראו לעיל בעמ' 14.

מספר	מעורב		ערבי		יהודי		דרוזי		מגזר שירות
	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	מספר	שיעור משירות	מספר	
5,189	28.6%	1,482	1.6%	83	69.3%	3,597	0.5%	27	מערך דיור/דירת לווין
450	18.7%	84	7.6%	34	71.8%	323	2.0%	9	מרכז טיפולי
1,456	34.4%	501	7.8%	113	57.6%	839	0.2%	(פחות מ-5)	מרכז רב-שירותי
505	19.0%	96	3.0%	15	77.8%	393	0.2%	(פחות מ-5)	מרכז שיקום
813	25.8%	210	11.1%	90	61.9%	503	1.2%	10	משפחת אומנה
2,439	30.8%	752	3.4%	83	65.5%	1,597	0.3%	7	נופשון
2,911	26.8%	779	19.5%	567	52.8%	1,538	0.9%	27	סביבה תומכת
3,967	11.2%	444	17.2%	684	70.5%	2797	1.1%	42	סמך מקצועי
9,402	24.5%	2302	9.3%	873	65.2%	6,134	1.0%	93	פנימיה
7	---	---	---	---	100%	7	---	---	קייטנה
218	16.1%	35	17.4%	38	66.5%	145	---	---	שילוב במעון יום
1,725	16.9%	292	16.6%	286	64.4%	1,111	2.1%	36	תוכנית מעבר
8,565	22.6%	1,939	15.7%	1,348	58.9%	5,042	2.8%	236	תעסוקה מוגנת
2,108	21.7%	458	5.8%	123	71.7%	1511	0.8%	16	תעסוקה נתמכת
67,611	22.7%	15,328	12.5%	8,428	63.2%	42,756	1.6%	1,098	סך הכול

מהנתונים עולות הנקודות שלהלן:

- בבחינת כלל השירותים שניתנו במגזר הדרוזי עולה כי שיעור השירותים שניתנו (1.6%) דומה לשיעור התושבים הדרוזים בכלל התושבים (1.6%). כך גם ביישובים יהודיים (63.2%), לעומת שיעורם באוכלוסייה – (63.7%), ביישובים ערביים (12.5% לעומת 13.2%) וביישובים מעורבים (22.7% לעומת 21.5%). עם זאת, בבחינת התפלגות השירותים בכל שירות בנפרד רואים תמנה מורכבת יותר. **חשוב להדגיש כי היות שמדובר במספר ושיעור של שירותים ולא של מקבלי שירות אין אפשרות לדעת כמה שירותים כל אחד קיבל.**
- **תושבי רשויות דרוזיות אינם מקבלים כלל שירותי שילוב במעון יום, מועדונית ומעטפת.** מ-23 שירותים, שיעור השירותים שרשויות דרוזיות משלמות עבורם ב-12 סוגי שירותים היה נמוך (0.2%–1.2%) משיעור התושבים ביישובים דרוזיים (1.6%), ובשישה סוגי שירותים היה דומה לו או גבוה ממנו (1.6%–4.6%). מועדון/מרכז קהילתי הוא השירות שניתן בשיעור הגבוה ביותר (4.6%), ואילו מרכז שיקום ומרכז רב-שירותי הם השירותים ששיעורם הוא הנמוך ביותר (0.2%). בחברה היהודית, שיעור השירותים (63.2%) דומה

מאוד לשיעור היהודים (63.7%) בכלל התושבים ביישובים בארץ.⁷⁰ כלומר בחברה הדרוזית יש שירותים שניתנים בשכיחות גבוהה, אך יש גם שירותים הניתנים בשכיחות נמוכה הן ביחס לשיעור היישובים הדרוזיים והן ביחס לשיעור השירותים ביישובים יהודיים, וכאמור, יש שירותים שאינם ניתנים כלל.

- בחברה היהודית דיור מוגן הוא השירות ששיעורו הוא הגבוה ביותר (81.8%), ורשויות מקומיות משלמות עבור 198 אנשים הגרים בדיור מוגן. לעומת זאת, רשות דרוזית אחת בלבד משלמת עבור אדם אחד המתגורר בדיור מוגן. רשויות ערביות 12 איש בדיור מוגן (5%) ורשויות מעורבות – 32 איש (12.8%). מוקד תעסוקה הוא השירות ששיעורו הוא הנמוך ביותר (50%) בחברה היהודית.

- בחברה הערבית, סביבה תומכת היא השירות ששיעורו הוא הגבוה ביותר (19.5%), והוא גבוה משיעור תושבי הרשויות הערביות (13.2%). שמונה שירותים אחרים נוספים ניתנו בשיעור גבוה מהשיעור באוכלוסייה. מערך דיור/דירות לווין (1.6%), מרכז שיקום (3%) ונופשון (3.4%) היו השירותים שניתנו בשיעור הנמוך ביותר לעומת שאר היישובים.

- ברשויות מעורבות, מוקד תעסוקה הוא השירות עם השיעור הגבוה ביותר (40.3%) – כמעט פי שניים משיעור התושבים ברשויות הללו (21.5%), ואחריו מרכז רב-שירותי (34.4%) ונופשון (30.8%); כך גם בעשרה שירותים נוספים. ביישובים המעורבים נכללות הערים חיפה, תל אביב-יפו וירושלים, שהן יישובים גדולים מאוד, וסביר להניח כי ביישובים הקטנים לא תמיד יוכלו לתת את השירותים הניתנים בערים הגדולות, מפאת העלות הגבוהה ביחס למספר התושבים. יש להניח שמסיבה זו אנו רואים שיעורים גבוהים של שירותים שניתנו ביישובים מעורבים. עם זאת, לא ברור מדוע שירותים כגון שילוב במעון יום, נופשונים ופנימיות, שאליהם אפשר להסיע מכל מקום, יינתנו בשיעורים גבוהים יותר ביישובים אלו. ייתכן שהסיבה לכך קשורה לשיעורים נמוכים במגזר הדרוזי והערבי, המושפעים בין היתר ממאפיינים תרבותיים, כפי שיוסבר להלן בתשובת משרד הרווחה.

- ממשד הרווחה נמסר כי שיעור השירותים בחברה הדרוזית והערבית נמוך מהשיעור ביישובים היהודיים והמעורבים בשל חולשתן של הרשויות המקומיות. בשל כך הן אינן מפתחות מספיק שירותים ומתקשות לעמוד במימון התואם (מצינג) של שירותים שיעור של 25%. לדברי המשרד, ברשויות שבהן יש גירעון תקציבי לא תמיד מנצלים את כל התקציב של המשרד. כמו כן, לדברי המשרד, הבדלים תרבותיים מביאים לצריכה פחותה של דיור חוץ-ביתי במגזר הערבי.⁷¹

שיעור השירותים
דומה לשיעור
התושבים בכלל
היישובים. עם זאת,
תושבי רשויות דרוזיות
אינם מקבלים כלל
שירותי שילוב במעון
יום, מועדונית
ומעטפת

לפי משרד הרווחה,
השיעור הנמוך של
שירותים בחברה
הדרוזית והערבית
נובע מחולשתן של
הרשויות המקומיות,
חולשה המקשה על
פיתוח שירותים
והשתתפות במימון

⁷⁰ שיעור התושבים ביישובים חושב לפי קובץ יישובים של הלמ"ס, 2019, מכלל היישובים בארץ, ועל כן הוא שונה מהשיעור המוצג לעיל, שבו נכללו רק מחוזות חיפה והצפון.

⁷¹ נחום עדו, מנהל השירות לילדים ומתבגרים, אגף בכיר קהילה, ודפנה מאור, מנהלת המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות ואוכלוסיות מיוחדות בעולם העבודה, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 28 ביולי 2020.

4.2 מקבלי קצבאות נכות

להלן נציג נתונים בדבר מקבלי קצבאות נכות: נכות כללית – מעל גיל 18 (להלן: נכות), שירותים מיוחדים, נידות, ילד נכה, סיעוד ושיקום מקצועי.⁷² ראשית, נציג את מספר המקבלים קצבאות נכות במחוזות חיפה והצפון ושיעורם לפי יישוב. שנית, נבחן את שיעור מקבלי הקצבאות בכל קבוצת אוכלוסייה לעומת חלקה בכלל האוכלוסייה. שיעור תושבי היישובים במחוזות חיפה והצפון בכל אחד מסוגי היישובים חושב על פי קובץ הלמ"ס:⁷³ יישובים דרוזיים, לרבות ההדרוזים המתגוררים בשפרעם, אבו סנאן וראמה – 6%, יישובים יהודיים – 45%, יישובים ערביים – 33% ויישובים מעורבים – 16%.

4.2.1 מקבלי קצבאות נכות לפי סוג יישוב

להלן מוצגים נתונים על מקבלי קצבאות ביישובים יהודיים, דרוזיים וערביים במחוזות חיפה והצפון, כפי שנמסרו לנו בדצמבר 2019. שיעור מקבלי קצבאות בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי הקצבאות בכל אחת מהקצבאות בנפרד.

לוח 8: מספר מקבלי קצבאות נכות במחוזות חיפה והצפון ושיעורם, לפי סוג יישוב ולפי קצבה, בדצמבר 2019

סך הכול	מעורב		ערבי		יהודי		דרוזי		יישוב קצבה
	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	
88,338	17.6%	15,563	30%	26,468	45.1%	39,842	7.3%	6,465	נכות
21,423	16.3%	3,488	36%	7,644	40.4%	8,659	7.6%	1,632	שר"מ
14,518	16.4%	2,379	32%	4,699	43.9%	6,371	7.4%	1,069	ניידות
17,808	15.7%	2,790	31%	5,456	48.6%	8,649	5.1%	913	ילד נכה
59,964	23.3%	13,951	22%	12,928	50.6%	30,325	4.6%	2,760	סיעוד
4,349	15.6%	680	25%	1,068	54.8%	2,384	5.0%	217	שיקום מקצועי
206,401	18.8%	38,851	28%	58,263	46.6%	96,230	6.3%	13,057	סך הכול

⁷² הסבר על הקצבאות מובא לעיל בפרק 3.

⁷³ שיעורי היישובים מכלל היישובים חושבו על סמך קובץ הלמ"ס לשנת 2019. בקובץ זה אין הגדרה של יישובים דרוזיים, ועל כן מספר הדרוזים במחוזות חיפה והצפון הוחסר ממספר הערבים ביישובים הערביים וקיבל קטגוריה יישובית נפרדת. מספר הדרוזים המעודכן חושב לפי קובץ היישובים. בשלושה יישובים, שפרעם, אבו סנאן וראמה, שבהם שיעור הדרוזים הוא בין 14%-ל-31%, קיבלנו את מספר מקבלי הקצבאות בנפרד ולכן יכולנו לחשב את השיעור היחסי של מקבלי הקצבאות על פי שיעור הדרוזים באותו יישוב. על כן, חושב מספר הדרוזים באותם יישובים וצורף לקטגוריה של יישובים דרוזיים.

מהנתונים שלעיל עולה כי שיעור הדרוזים שמקבלים קצבאות נכות גדול מחלקם באוכלוסיית מחוזות חיפה והצפון – 6.3% לעומת 5.5%.

מפילוח הקצבאות עולה כי שיעור מקבלי קצבאות נכות, שר"מ וניידות גבוה בכ-2% משיעור התושבים ביישובים הדרוזיים בכלל תושבי היישובים. לעומת זאת, שיעור מקבלי קצבאות ילד נכה, סיעוד ושיקום נמוך במעט משיעור התושבים ביישובים הדרוזיים. נתונים אלו עולים בקנה אחד עם הנתונים שלפיהם שיעור בני ה-15-65 באוכלוסייה הדרוזית גדול משהוא באוכלוסייה היהודית,⁷⁴ ולכן סביר להניח כי קצבאות המשרתות אוכלוסייה זו (נכות, ניידות ושר"מ) יינתנו בשיעורים גבוהים יותר מאשר באוכלוסייה היהודית. עם זאת, לפי הסבר זה היינו מצפים לניצול רב יותר של שיקום מקצועי אצל הדרוזים, אולם נראה כי הניצול רב במיוחד ביישובים יהודיים. נראה כי יש לבחון אם יש קושי במיצוי זכויות השיקום המקצועי של המוסד הביטוח לאומי באוכלוסייה שיש בה שיעור גבוה יחסית של מקבלי קצבת נכות. נדגיש כי לעומת הקצבאות האחרות, קצבת שיקום מקצועי ניתנת עבור פעולת שיקום ממשית שהפונה עושה, כמו רישום ללימודי השכלה גבוהה או לימודי מקצוע. ייתכן כי מלבד המחסור בשירותי רווחה לאנשים עם מוגבלות בחלק מהיישובים (הנובע בין היתר מחוסר יכולת של הרשות להשתתף ב-25% מעלות השירות), שצוין בדברי משרד הרווחה, יש גם מחסור בשירותי שיקום (כגון, קורסים מקצועיים) או שירותי תעסוקה ברמה היישובית, המקשה על מיצוי השירותים ברמה הפרטנית.

4.3 מקבלי קצבת נכות כללית לפי מוגבלות⁷⁵

בפרק זה נציג את שיעור מקבלי קצבת נכות כללית לפי סוג המוגבלות המזכה. נפתח בנתונים על מקבלי קצבת נכות כללית ביישובים יהודיים, דרוזיים וערביים בכל הארץ, כפי שהתקבלו בדצמבר 2019. שיעור מקבלי קצבת נכות כללית לפי מוגבלות עיקרית בכל מגזר חושב מתוך כלל מקבלי קצבת נכות כללית בכל מגזר בנפרד.

⁷⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הודעה לתקשורת: האוכלוסייה הדרוזית בישראל – לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב, 23 באפריל 2020.

⁷⁵ אין אפשרות להציג נתונים דומים על קצבת ילד נכה משום שהמספרים הנמוכים אינם מאפשרים לנתח נתונים ברמת מהימנות סבירה.

לוח 9: מספר מקבלי קצבת נכות כללית בכל הארץ לפי יישוב ולפי מוגבלות עיקרית ושיעורם בדצמבר 2019⁷⁶

סך הכול	מעורב		ערבי		יהודי		דרוזי		מוגבלות עיקרית
	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	
56,993	20%	1,1540	28%	10,842	21%	33,101	23%	1,510	פנימי ⁷⁷
8,291	3%	1,757	4%	1,620	3%	4,644	4%	270	אורוגניטלי ⁷⁸
34,161	12%	6,842	14%	5,510	13%	20,938	14%	872	ניורולוגי
50,116	21%	11,828	11%	4,400	21%	33,255	10%	634	נפשי: הפרעות פסיכוטיות
44,490	19%	10,969	5%	2,157	19%	30,636	11%	728	נפשי: הפרעות פסיכונירוטיות
23,947	8%	4,305	13%	5,054	9%	13,626	14%	963	לוקמוטורי ⁷⁹
11,284	4%	2,278	8%	3,099	3%	5,476	7%	431	ראייה
6,567	2%	1,257	4%	1,726	2%	3,287	5%	297	חירשות
23,607	10%	5,412	12%	4,631	8%	12,861	11%	703	פיגור שכלי
1,590	1%	336	1%	311	1%	902	1%	42	אחר
261,046	100%	56,524	100%	39,348	100%	15,8726	100%	6,448	סך הכול
	21.5%		15%		61%		2.5%		שיעור מיישובים

מהתפלגות המוגבלות העיקרית המזכה בקצבת נכות כללית עולה כי מלבד הקטגוריה "אחר", תושבים ביישובים דרוזיים מקבלים קצבת נכות בשל מוגבלות "אורוגניטלית" (4%) וחירשות (5%) בשיעורים הנמוכים ביותר. ליקויים אלו נמצאו בשיעורים הנמוכים ביותר גם ביישובים יהודיים (2% ו-3% בהתאמה), ערביים (4%) ומעורבים (2% ו-3% בהתאמה), אם כי ביישובים יהודיים השיעורים נמוכים יותר מהשיעורים ביישובים דרוזיים.

⁷⁶ יש 1,454 מקבלי קצבת נכות ללא סעיף ליקוי עיקרי.

⁷⁷ ליקויים הקשורים למחלות ואיברים פנימיים.

⁷⁸ ליקויים הקשורים למערכות המין והשתן.

⁷⁹ ליקויים הקשורים לעצמות ושרירים.

בכל היישובים, ליקוי פנימי הוא המוגבלות השכיחה ביותר המזכה בקצבת נכות כללית

ואילו ביישובים דרוזים וערבים מוגבלות נפשית-שכיחות נמוכה בכמחצית ביחס ליישובים יהודים

תושבים ביישובים דרוזיים מקבלים קצבת נכות בשל מוגבלות "פנימית" (23%) ו"לוקומוטורית" (15%) בשיעורים הגבוהים ביותר. מוגבלות פנימית נמצאה בשיעור הגבוה ביותר גם ביישובים יהודיים (21%), ביישובים ערביים (28%) וביישובים מעורבים (20%). מוגבלות נפשית פנימית ופסיכוטית היו גם מוגבלויות עיקריות המזכות בקצבה בקרב תושבי יישובים יהודיים ומעורבים (21% ו-19% בהתאמה). **מוגבלות נפשית פסיכוטית ופסיכונורוטי ביישובים הדרוזיים (10%-11% בהתאמה) והערביים (11%-5% בהתאמה) אומנם לא היו המוגבלויות שבהן שיעורי הזכאים היו הנמוכים ביותר, אך ביחס לשיעורים ביישובים יהודיים, שיעורים אלו נמוכים בכמחצית ואף יותר.** בהקשר זה אפשר לשאול אם הסטיגמה הקיימת בחברה הישראלית כולה בנוגע למוגבלות נפשית קיימת ביתר שאת בחברה הדרוזית והערבית, ובכך היא מהגורמים לשיעור נמוך יחסית של אבחון או מיצוי זכויות במצבים אלו.

4.4 שירותים לאנשים עם מוגבלות נפשית⁸⁰

לבקשת מרכז המחקר והמידע של הכנסת מסר משרד הבריאות נתונים על אנשים עם מוגבלות נפשית בחברה הדרוזית, היהודית והערבית. לא בכל מאגרי המידע של משרד הבריאות יש סיווג של מקבלי השירות לפי מגזר; לכן נוכל להציג רק את המסגרות שבהן יש חלוקה כזאת.

4.4.1 אשפוז

קבלה לאשפוז

להלן נציג נתונים על שיעור הקבלות לאשפוז⁸¹ במרכזי בריאות הנפש הממשלתיים. בנתונים לא נכללים אנשים המקבלים שירותי בריאות נפש במוסדות פרטיים. **נדגיש כי אם בו אדם תקבל לאשפוז יותר מפעם אחת במהלך שנה, הוא ייספר בנפרד בכל אחת מהפעמים שהתאשפז, ולכן מספר המאושפזים עשוי להיות נמוך יותר ממספר הקבלות לאשפוז.** שיעור הקבלות לאשפוז בכל מגזר מחושב מכלל הקבלות לאשפוז בכל הארץ.⁸²

⁸⁰ מירי כהן, מנהלת תחום בכיר, קשרי ממשל ותוכניות לאומיות במשרד הבריאות, תשובה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 באוגוסט 2020.

⁸¹ מספר קבלות לאשפוז אינו מספר מאושפזים אלא מספר הפעמים שאנשים נרשמו לאשפוז במהלך השנה; לכן ייתכן מצב שבו אותו אדם התאשפז כמה פעמים ולכן נספר כמה פעמים.

⁸² לא מוצגים מספרים מוחלטים כדי לשמור על צנעת הפרט, היות שבחלוקה המגזרית יש מקומות שבהם מדובר על קבלות אחדות.

לוח 10: שיעור קבלות לאשפוז פסיכיאטרי במרכזי ממשלתיים לבריאות הנפש בשנת 2018, לפי מוסד ומגזר

מרכז ממשלתי לבריאות הנפש	שיעור הדרוזים	שיעור היהודים	שיעור הערבים
מזור	8%	70%	22%
מעלה כרמל	2%	89%	9%
לב השרון	0.11%	84.09%	15.8%
באר שבע	0.09%	87.79%	12.12%
אברבנאל	0%	95%	5%
באר יעקב	0%	94%	6%
שער מנשה	0%	73%	27%
המרכז הירושלמי	0%	84%	16%
ממוצע אשפוז	1.27%	84.61%	14.12%

מהנתונים עולה כי בשנת 2018 שיעור הקבלות לאשפוז בחברה הדרוזית (1.27%) היה מעט נמוך משיעור הדרוזים באוכלוסייה (1.5%). גם בחברה הערבית, שבה שיעור הקבלות (14.12%) קטן יותר משיעור הערבים באוכלוסייה (21%), הנתונים דומים. עם זאת, המספרים קטנים ומדובר בנתוני שנה אחת ולכן קשה לקבוע אם הנתונים מובהקים ואם מדובר על מגמה קבועה.

אשפוזים

להלן נציג את מספר האשפוזים באשפוז פסיכיאטרי מלא בשנת 2019 לפי גיל ומגזר. **נדגיש כי אם אדם מתאשפז יותר מפעם אחת במהלך שנה, הוא ייספר בנפרד בכל אחת מהפעמים שהתאשפז, ולכן מספר המאושפזים עשוי להיות נמוך ממספר האשפוזים.** שיעור האשפוזים בכל מגזר מחושב מכלל האשפוזים בכל שכבת גיל בנפרד.

לוח 11: מספר האשפוזים באשפוז פסיכיאטרי מלא בשנת 2019 לפי גיל ומגזר ושיעורם לפי מגזר בכל אחד מהגילים

סך הכול	לא ידוע		דרוזים		ערבים		יהודים		מגזר
	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	שיעור	מספר	גיל
1,012	13%	136	1%	6	9%	87	77%	783	17
2,454	11%	265	1%	28	12%	292	76%	1,869	18
7,842	11%	858	2%	122	13%	1,011	75%	5,851	25
5,023	7%	336	1%	42	10%	510	82%	4,135	45
1,906	5%	95	0%	5	3%	61	92%	1,745	65
18,237	9%	1690	1%	203	11%	1961	79%	14383	סה"כ

מהנתונים עולה תמונה דומה בנוגע לשיעור האשפוזים בחברה הדרוזית והערבית מכלל האשפוזים. שיעור האשפוזים בחברה הדרוזית (1%) ובחברה הערבית (11%) נמוך משיעור הדרוזים והערבים באוכלוסייה. עם זאת, שיעור האשפוזים של בני 25-45 בחברה הדרוזית דומה לשיעורם באוכלוסייה (2%). **קבוצת גיל זו היא הקבוצה שבה מספר ושיעור האשפוזים הגבוהים ביותר בחברה הדרוזית (2%) ובחברה הערבית (13%) ביחס לשיעורים לפי גיל.** לעומת זאת, בחברה היהודית שיעור האשפוזים הגבוה ביותר הוא מגיל 65 ומעלה, כלומר שיעור האשפוזים של דרוזים (0%) וערבים (3%) מגיל 65 ומעלה נמוך ביותר. **נדגיש שוב כי נתונים אלו משקפים את מספר האשפוזים ולא את מספר המאושפזים, ובהיעדר נתונים על מספר המאושפזים יש קושי בהשוואה מדויקת לשיעור באוכלוסייה.**

4.4.2 טיפול בקהילה

מטופלים בקהילה

להלן נציג נתונים על שיעור המבוגרים והילדים (מלידה עד גיל 18) המטופלים בקהילה במסגרת שירותי בריאות הנפש מטעם קופות החולים לפי יישובים נבחרים מתוך כלל המטופלים בכל הארץ. הנתונים נמסרו משירותי בריאות כללית, קופת חולים לאומית וקופת חולים מכבי. הנתונים אינם מלאים, אך הם משקפים את היקף השימוש בשירותי בריאות הנפש בקהילה ביישובים דרוזים, לעומת יישובים אחרים.

לוח 12: שיעור המטופלים במסגרת בריאות הנפש בקהילה ביישובים דרוזים בשנת 2017 מכלל מבוטחי קופת החולים ביישובים נבחרים

שיעור האשפוזים הגבוה ביותר בחברה הדרוזית הוא של בני 45-25

ישוב	שיעור הדרוזים ביישוב ⁸³	מבוגרים	ילדים
באר שבע	פחות מ-3%	5.4%	3.3%
חיפה	פחות מ-3%	4.1%	2.6%
תל אביב-יפו	פחות מ-3%	4.1%	2.3%
אילת	פחות מ-3%	4.1%	3.2%
ירכא	98%	2.6%	0.4%
עספיא	76%	2.0%	1.4%
ירושלים	פחות מ-3%	1.8%	0.7%
חורפיש	96%	1.8%	0.2%
בית ג'ן	100%	1.5%	0.5%
פקיעין	78%	1.4%	0.5%
ג'ולס	100%	1.3%	0.2%

מהנתונים עולה כי הן בקרב מבוגרים הן בקרב ילדים שיעור המטופלים במסגרות בריאות הנפש בקהילה ביישובים דרוזיים נמוך משיעור המטופלים ביישובים שבהם יש פחות מ-3% דרוזים, מלבד בירושלים. באר שבע היא היישוב שבו שיעור המבוגרים (5.4%) והילדים (3.3%) המטופלים הוא הגבוה ביותר, ואחריה חיפה, תל אביב-יפו ואילת, שבהן מטופלים 4.1% מהמבוגרים ביישוב ו-2.3%-3.3% מהילדים ביישוב. עם זאת, ביישובים ירכא ועספיא שיעור המטופלים נמוך פי 1.5-2 בקרב מבוגרים ונמוך פי 1.6-8 בקרב ילדים לעומת היישובים האחרים, ואף יותר לעומת באר שבע. הפערים גדולים יותר ביישובים חורפיש, בית ג'ן, פקיעין (בוקיעה) וג'וליס. ממשרד הבריאות נמסר כי השיעורים הנמוכים ביישובים הדרוזיים עשויים לנבוע מחוסר ביקוש או מהיצע מצומצם של השירות, הנובע מקושי בגיוס אנשי מקצוע במגזר הערבי.

⁸³ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, האוכלוסייה הדרוזית בסוף שנת 2019 ביישובים עיקריים, האוכלוסייה הדרוזית בישראל – לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב, 23 באפריל 2020.

מערך השיקום

מבוגרים מעל גיל 18 עם מוגבלות נפשית יכולים להיות זכאים לסל שיקום אם הם עומדים בתנאי הזכאות. להלן נציג נתונים על מספר המשתקמים באוכלוסייה ושיעורם בכל מגזר בנפרד בעשר השנים האחרונות. שיעור המשתקמים מחושב מכלל התושבים בישראל בכל שנה בנפרד.

לוח 13: מספר המשתקמים ושיעורם בשנים 2010-2019, לפי מגזר

שנה	יהודים	ערבים	דרוזים	סך הכול	יהודים	ערבים	דרוזים	סך הכול
	ספרים מוחלטים				שיעור ל-1,000			
2010	18,758	16,810	1,245	124	2.4	2.8	0.8	1
2011	19,243	17,202	1,299	132	2.4	2.8	0.8	1
2012	20,071	17,860	1,404	136	2.5	2.8	0.9	1
2013	20,584	18,367	1,386	106	2.5	2.9	0.8	0.8
2014	21,918	19,406	1,550	126	2.6	3	0.9	0.9
2015	22,957	20,157	1,629	129	2.6	3	0.9	0.9
2016	24,457	21,386	1,755	249	2.7	3.2	1	1.1
2017	25,997	22,741	1,814	178	2.8	3.3	1	1.3
2018	27,497	24,061	1,872	199	2.9	3.4	1.0	1.4
2019	29,271	25,635	1,925	223	3.1	3.6	1.0	1.5

מהנתונים עולה כי שיעור המקבלים שירותי שיקום בריאות הנפש בקהילה בחברה היהודית גבוה משיעורם בחברה הערבית והדרוזית בכל העשור האחרון. עם זאת, שיעור המקבלים שירותי שיקום בחברה הדרוזית גבוה משיעור בחברה הערבית, מלבד בשנים 2013-2015, שבהן השיעורים דומים.

כמו כן, בכל המגזרים חלה עלייה במספר מקבלי שירותי שיקום ובשיעורם משנת 2010 עד שנת 2019: בחברה היהודית הייתה עלייה של 30% בשיעור מקבלי השיקום, בחברה הערבית העלייה הייתה מתונה יותר, של 25%, ובחברה הדרוזית העלייה הייתה הגדולה ביותר – 50%.

מסגרות לבני משפחה

ממשרד הבריאות נמסר כי כיום פועלים ארבעה מרכזי ייעוץ למשפחות שבהם בן משפחה המתמודד עם מחלת נפש המיועדים לחברה הערבית, ובכללה החברה הדרוזית. המרכזים שוכנים בטירה, בכפר קרע, בנצרת ובמזרח ירושלים. לכל מרכז יש שלוחות הפועלות ביישובים אחרים. בשנה האחרונה הוקמו מרכזי מידע במגזר הערבי ביוזמת הג'וינט, וניתן בהם מידע לאוכלוסייה המתמודדת עם מוגבלויות. מרכזי המידע עובדים בשיתוף פעולה עם מרכזים הייעוץ למשפחות.

נוסף על כך נמסר מהמשרד כי במרכז האדי הפועל בנצרת ניתן שירות לכ-350 משפחות דרוזיות המתגוררות ביישובים בצפון, מאזור דאלית אל-כרמל ועד אזור מג'דל שמס, ביישובים עין קנייא, כיסרא, מג'אר, מג'דל שמס, מסעדה, עוספיא, שפרעם, פקיעין, בוקעאתא, בית ג'ן, ג'וליס, דאלית אל-כרמל, ירכא וכפר יאסיף. המרכז מקיים פעולות הסברה בנוגע למוגבלות נפשית ולשם הגברת המודעות אליה בקהילה הדרוזית, התורמות לעלייה במספר המשפחות המקבלות את השירות מדי שנה.

**במרכז האדי ניתן
שירות לכ-350
משפחות דרוזיות
והוא פועל להסברה
בנושא מוגבלות
נפשית והגברת
המודעות אליה**